

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA ELMİN İNKİŞAFI FONDU

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Elmin İnkişafı Fondunun 2015-ci ilin əsas qrant müsabiqəsi
çərçivəsində təqdim olunmuş kompleks elmi-tədqiqat
proqramlarının (EIF-KETPL-2015-1(25)) qalibi olmuş
layihənin yerinə yetirilməsi üzrə

YEKUN ELMİ-TEXNİKİ HESABAT

Layihənin adı: **Milli valyutanın devalvasiya şəraitində makroiqtisadi sabitliyinin modelləşdirilməsi**

Layihə rəhbərinin soyadı, adı və atasının adı: **Qənbərov Fuad Əlinağı oğlu**

Qrantın məbləği: **100 000 manat**

Layihənin nömrəsi: **EIF-KETPL-2-2015-1(25)-56/56/5-M-42**

Müqavilənin imzalanma tarixi: **21 aprel 2017-ci il**

Qrant layihəsinin yerinə yetirilmə müddəti: **24 ay**

Layihənin icra müddəti (başlama və bitmə tarixi): **01 may 2017-ci il – 01 may 2019-cu il**

Diqqət! Bütün məlumatlar 12 ölçülü Arial şrifti ilə, 1 intervalla doldurulmalıdır

Diqqət! Uyğun məlumat olmadığı təqdirdə müvafiq bölmə boş buraxılır

Hesabatda aşağıdakı məsələlər işıqlandırılmalıdır:

1	Layihənin həyata keçirilməsi üzrə yerinə yetirilmiş işlər, istifadə olunmuş üsul və yanaşmalar <i>(burada doldurmalı)</i> Tədqiqat zamanı sistemli yanaşma, analiz, sintez, müqayisə, riyazi-iqtisadi korrelyasiya, qruplaşdırma, iqtisadi-riyazi və statistik metodlardan istifadə edilmişdir. Ekonometrik təhlillər zamanı ADF və Jhansen testlərindən, Xəta düzəltmə modelindən istifadə edilmişdir. Ekonometrik təhlillər zamanı ƏKKÜ, VAR modellərindən istifadə edilmişdir. Tədqiqatda AQP (sadələşdirilmiş AQP, AQP, Ballas-Samuelson, Tədiyə balansı axını, Differensial faiz dərəcəsi modeli, Monetar model və Penn effektlərinə nəzərən tənzimlənmiş AQP), DTVM, STVM yanaşmaları tətbiq edilmişdir.
2	Layihənin həyata keçirilməsi üzrə planda nəzərdə tutulmuş işlərin yerinə yetirilmə dərəcəsi (faizlə qiymətləndirməli) <i>(burada doldurmalı)</i> 100%
3	Hesabat dövründə alınmış elmi nəticələr (onların yenilik dərəcəsi, elmi və təcrübi əhəmiyyəti, nəticələrin

istifadəsi və tətbiqi mümkün olan sahələr aydın şəkildə göstərməlidir)

(burada doldurmalı)

1. Tədqiqatın ilkin mərhələsində məzənnə rejimlərinin təsnifatı və hər bir məzənnə rejiminin xüsusiyyətləri, bir rejimdən digər rejimə keçidin yolları araşdırılmışdır. Nəticə odur ki, makroiqtisadi vəziyyətin qeyri-sabit olduğu ölkələrdə məzənnə rejimini dəqiq qiymətləndirmək çətinidir. Makroiqtisadi qeyri-sabitlik məzənnə rejimində qeyri-korrekt əks oluna bilər. İnflyasiyanı aşağı salmaq baxımından təsbit olunmuş məzənnə rejiminin imkanları daha böyükdür. Aparılmış çoxsaylı empirik tədqiqatlara görə inflyasiyanın orta illik səviyyəsi təsbit olunmuş və aralıq məzənnə rejimi şəraitində sərbəst üzən məzənnə rejimində olduğundan daha aşağı olur. Dollarlaşma səviyyəsini azaltmaq baxımından da təsbit olunmuş məzənnə rejimi daha effektivdir.
2. İqtisadi böhranın təhlili göstərir ki, iqtisadi böhranları önlemək üçün aşağıdakı göstəricilərin daimi olaraq nəzarətdə saxlanması zəruridir:
  - 1) Milli valyutanın real dəyərinin bahalaşması;
  - 2) Qısa müddətli borcların valyuta ehtiyatlarına nisbətinin artması;
  - 3) M2-nin ehtiyatlara nisbətinin artması;
  - 4) Yerli bank kreditlərinin sürətli artması;
  - 5) Valyuta ehtiyatlarının azalması;
  - 6) ÜDM-in artım templərinin azalması;
  - 7) Tədiyyə balansının cari açığının ÜDM-ə nisbətinin artması;
  - 8) İxracatın azalması;
3. Dünya ölkələrinin devalvasiya təcrübələrinin araşdırılması nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, devalvasiyanın baş vermə səbəbi iqtisadi faktorlarla yanaşı psixoloji faktorlar və əhalinin davranışları ilə bağlıdır. Məsələn, Türkiyədə son iki ildə baş vermiş milli valyutanın ucuzlaşmasının səbəblərində biri, iqtisadi inam indeksinin aşağı olmasıdır. Azərbaycanda devalvasiyanın əhalinin sosial vəziyyətinə və biznes strukturlarına təsirlərinin ölçülməsi, eyni zamanda əhalinin və biznesin gələcək bir il üçün gözləntilərinin öyrənilməsi məqsədilə Bakı şəhərində və regionlarda keçirilən sorğuların nəticələrinə görə, devalvasiya gözləntiləri əhalinin yığılmasına və biznesin genişlənməsinə neqativ təsir göstərmişdir. Əhalinin valyuta məzənnəsinin dəyişməsinə həssaslığı digər ölkələrlə müqayisədə daha çoxdur və bu baxımdan makroiqtisadi göstəricilərin kövrəkliyi dövründə Azərbaycanda təsbit edilmiş valyuta məzənnəsinin tətbiqi daha effektivlidir.
4. Devalvasiyanın makroiqtisadi proseslərə təsiri barədə dəqiq bir fikir olmasa da, dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, devalvasiya hökumətin stimullaşdırıcı iqtisadi tədbirləri ilə müşahidə olunarsa effektiv nəticələr gətirər. Məsələn, Türkiyədə 2017-ci ilin əvvəllərindən başlayaraq iqtisadiyyatda sürətli artım bərpa olunmuşdur. Artıma əsas töhfəni iqtisadiyyata inamın artması, ixracda və kreditləşmədə canlanma və hökumətin fiskal ekspansiya siyasəti vermişdir. Hökumət ilin ilk yarısında iqtisadiyyata 12 milyard lirə (təxminən 3.3 milyard dollar) həcmində fiskal stimula vermişdir ki, bu da əsasən infrastruktur xərclərinin artırılmasına sərf olunmuşdur. Kreditlərə Zəmanət Fondunun yaradılması nəticəsində kiçik və orta sahibkarlığın 219 milyard lirə (təxminən 59 milyard dollar) məbləğində kreditinə zəmanət verilmişdir. Bu addım kreditləşməni stimullaşdıraraq, artıma əhəmiyyətli müsbət töhfə vermişdir. Digər təcrübə Qazaxıstana aiddir. Kəskin məzənnə dəyişmələrindən sonrakı dövrdə fiskal siyasət iqtisadi fəaliyyəti dəstəkləmişdir. Fiskal stimullaşdırma tədbirləri, əsasən infrastruktura, KOS-lara və mənzil tələbatının ödənilməsinə maliyyə yardımı göstərən hakimiyyətin "Nurlu Yol" təşəbbüsü vasitəsilə həyata keçirilir. 2016-cı ildə "Nurlu Yol" proqramı üçün yarısı dövlət büdcəsindən olmaqla ÜDM-nin 3%-i həcmində

vəsait xərclənib. 2016-cı ilin sonunda hökumət fiskal ehtiyatları qorumaq və büdcənin neft gəlirlərindən olan asılılığını azaltmaq məqsədi ilə Milli Fond üçün yeni bir çərçivə və qaydalar təsdiq etdi. Azərbaycanda da bu təcrübələrdən istifadə edilərək devalvasiyanın daha çox təsir etdiyi sektorlara stimullaşdırıcı dəstəyin göstərilməsi iqtisadi artımın yaradılmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

5. Manatın 3-cü və 4-cü devalvasiyasında nəzərdə tutulan əsas məqsədlərdən biri ixracı stimullaşdırmaqla iqtisadi inkişafa təkan vermək, qeyri-neft sektorunun sürətli artımı hesabına ölkənin idxaldan asılılığının azaldılmasına nail olmaq idi. Ancaq neftin satış qiymətinin müəyyən qədər artması hesabına ixracın həcmi artsa da, Mərkəzi Bankın kəskin monetar siyasətinin davam etməsi, Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının sərt prudensial tələbləri iqtisadi artıma neqativ təsir göstərir.
6. Azərbaycanda devalvasiya investisiya aktivliyinin kəskin zəifləməsinə və bu da resessiyasının bir qədər də dərinləşməsinə şərtləndirmişdir. Belə ki, investisiya qoyuluşunda, xüsusilə dövlət büdcəsinin investisiya qoyuluşlarında azalma iqtisadi resessiyanın başlıca səbəblərindən biri oldu. Devalvasiyadan əvvəl investisiya qoyuluşlarının orta artım tempi 17% təşkil etdiyi halda, devalvasiyadan sonrakı 2014-2017-ci illərdə investisiya qoyuluşları orta hesabla 10%-dən çox azalmışdır. Azalma əsasən qeyri-neft sektoruna investisiyaların azalması ilə əlaqədar olmuşdur. Belə ki, 2004-2013-cü illərdə qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşu hər il orta hesabla 31% artdığı halda, devalvasiyadan sonra hər il orta hesabla 14% azalmışdır. Nəticədə devalvasiyadan sonrakı dövrdə iqtisadi artımın kapitalizasiyası (investisiyaların ÜDM-ə nisbəti) 27%-ə düşmüşdür. Halbuki, dünya təcrübəsində iqtisadi artımın kapitallaşma səviyyəsi 33-35%-dən az deyildir. Azərbaycanda əsas iqtisadi priortet daxili və xarici investisiyaların stimullaşdırılması olmalıdır.
7. Devalvasiyanın makroiqtisadi təsirlərinin ölçmək üçün ekonometrik qiymətləndirmələr aparılmışdır. Nəticələr aşağıdakı kimidir:
  - ✓ Regressiya analizinin nəticələrinə görə qeyri-neft iqtisadiyyatı üzrə real effektiv məzənnənin hər 1%-lik ucuzlaşması iki illik gecikmə ilə qeyri-neft cari əməliyyatlar kəsrinin 2.1%-lik azalması ilə müşayiət olunur. Bu dəyişənin regressiya əmsalı 0.10 səviyyəsində statistik əhəmiyyətlidir. Həmçinin büdcə kəstri və REM indeksinin təsiri ilə formalaşmayan, cari hesabın avtonom kəsrinin ölçüsü 11.3 mln. ABŞ dolları təşkil etməkdədir;
  - ✓ ADF testinin nəticələrinə görə Azərbaycanın qeyri-neft iqtisadiyyatı üzrə fiskal balans uzunmüddətli dayanıqlı deyil;
  - ✓ ADF testinin nəticələrinə görə Azərbaycanın qeyri-neft iqtisadiyyatı üzrə cari əməliyyatlar balansı uzunmüddətli dayanıqlı deyil;
  - ✓ Johansen və Engle-Granger testlərinin nəticələrinə görə Azərbaycanın qeyri-neft iqtisadiyyatı üzrə “əkiz kəsir” hipotezi keçərlidir - faktiki büdcə kəstri ilə cari əməliyyatlar hesabının kəstri arasında uzunmüddətli əlaqə mövcuddur;
    - ✓ Kointeqrasiya bərabərliyi üzrə qiymətləndirmələrə görə qeyri-neft iqtisadiyyatı üzrə büdcə kəsrinin hər 1% yüksəlməsi cari hesab kəsrini 0.78% artırmaqdadır;
    - ✓ Xəta Düzəltmə Modeli üzrə qiymətləndirmələrə görə qeyri-neft iqtisadiyyatı üzrə büdcə kəsrinin dəyişmə tempinin 1% artması cari hesab kəsrinin artım tempini 0.68% sürətləndirir, həmçinin uzunmüddətli trenddən sapmaların 99%-i növbəti bir il ərzində tarazlaşdırılır. Əsas nəticə odur ki, əsas iqtisadi hədəf büdcə və tədiyə balansının kəsrini azaltmaqdır.

8. Azərbaycanda real ÜDM və ya iqtisadi artım aylıq və rüblük əsasda Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən yayımlanır. Bu məlumatlar əsasında real məzənnənin dəyişməsinin rüblük əsasda

iqtisadi artıma təsir hipotezi yoxlanılmışdır. Qiymətləndirmədə istifadə edilən real pul kütləsi M2 pul aqreqatının orta illik inflyasiyaya bölünməsi yolu ilə hesablanmışdır. Qiymətləndirmə zamanı ÜDM-də mövsümliliyi aradan qaldırmaq üçün orta-sürüşkən metodundan istifadə edilmişdir. Statistik məlumatlara görə, bütün göstəricilər artan trendə malikdir, bu səbəbdən modelin uyğun spesifikasiyasını seçmək üçün göstəricilərin stasionarlığı müəyyən edilmişdir. Ekonometrik modelin nəticələrinə əsasən, 2014-cü ilə qədər ki dövrdə milli valyutanın real məzənnəsi ilə iqtisadi artım arasında əlaqə daha böyük və pozitiv olmuşdur. 2014-cü ildən sonrakı dövrdə isə əlaqə əhəmiyyətli olsa da, zəif olmuşdur ki, bu da idxaldan asılılığın qismən azalması ilə bağlıdır. Alınmış nəticələrə görə, manatın real bahalaşması (ucuzlaşması) iqtisadi artım tempinin trenddən aşağı düşməsinə (yuxarı olmasına) şərtləndirir.

9. Manatın nominal effektiv məzənnəsinin 2014-cü ildən başlayaraq ucuzlaşması ölkədə qiymətlərə artırıcı təsir göstərmişdir. Belə ki, 2014-2017-ci illərdə manatın qeyri-neft çəkili nominal effektiv məzənnəsi 43.8% ucuzlaşmış və daxili qiymət artımını şərtləndirmişdir. Bu isə təbiidir. Belə ki, qiymətləndirmələrə görə istehlak səbətinin təxminən 1/3 –dən çoxu idxal məhsulları hesabına formalaşır. Qurulmuş cavab-nəticə funksiyasına görə NEM-nin ucuzlaşmasının inflyasiya üzərində neqativ təsiri olmuşdur. Eyni zamanda NEM-in dəyişməsinin inflyasiyaya ötürücülüyü sürətli və statistik əhəmiyyətlidir. Yalnız 3-cü rübdən başlayaraq NEM-in dəyişməsinin qiymətlərə ötürücülüyü itir və sıfır səviyyəsində qərarlaşır. Qeyd edək ki, alınmış nəticələr nəzəriyyəyə də uyğundur. Belə ki, əvvəldə qeyd edildiyi kimi, istehlak səbətinə əhəmiyyətli rola malik olduğu üçün manat bahalaşanda idxal ucuzlaşır və ya əksinə, manat ucuzlaşanda idxal məhsullarının bahalaşması prosesi baş verir.

10. Aparılmış təhlillər göstərir ki, devalvasiya ərzaq qiymətlərinin artmasına səbəb olmuşdur. Bunun əsas səbəbi əhalinin istehlak səbətinə istifadə olunan məhsulların xarici ölkələrdən idxal olunması və daxildə istehsal olunan məhsulların xammallarının idxal edilməsidir. Statistik məlumatlara görə, emal sənayesinin məhsul buraxılışında aralıq istehlakın payı 66%-dir və istehsal edilən mallarda idxal edilən aralıq məhsulların qiymətinin qalxması ixrac olunan malların maya dəyərini qaldırır. Statistik məlumatlara görə, son 2 ildə valyuta məzənnəsi 2.2 dəfə ucuzlaşsa da, investisiya malları üzrə orta ixrac qiymətləri dəyişməz qalıb, istehlak malları üzrə isə cəmi 2.25% azalıb. Bu baxımdan manatın devalvasiyası ərzaq məhsullarının qiymətinin artmasına təsir göstərmişdir.

11. Ekonometrik qiymətləndirmələr Azərbaycanda NEM-in inflyasiyaya assimetrik təsir etdiyini göstərir. Belə ki, NEM-in 1% möhkəmlənməsi qiymətləri 0.26% azaldır. Lakin NEM-in 1% ucuzlaşması qiymətləri 0.6% artırır. Yəni məzənnənin möhkəmlənməsi ilə müqayisədə ucuzlaşmasının qiymətlərə təsiri daha yüksəkdir. Belə ki, idxalda institusional problemlər məzənnənin təsirinə bir hissəsini neytrallaşdırır. Qeyd edək ki, dövrlər üzrə NEM-in dəyişməsinin təxminən 1/3 –dən çoxu manatın dollara nəzərən məzənnəsinin dəyişməsi ilə əlaqədardır.

12. Xarici ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, inflyasiyanın formalaşmasında əsas təsir edən amillərdən biri valyuta məzənnəsinin dəyişməsidir. Hesablamalara görə, 2003-2016-cı illərdə məzənnənin istehlak qiymətlərinə ötürücülüyü Azərbaycanda 28%, Qazaxıstanda 28%, Rusiyada 32%, Türkiyədə 15%, cəmi MDB ölkələrində isə 26% təşkil etmişdir. Azərbaycan və Qazaxıstanda məzənnə ən çox qeyri-ərzaq mallarının qiymətinə (41% və 52%), Rusiyada isə ərzaq mallarının qiymətinə (39%) təsir etmişdir. Devalvasiyanın ən az təsir etdiyi sahə isə xidmətlərin qiyməti olmuşdur. Bu təsir Azərbaycanda 9%, Qazaxıstanda 7% və Rusiyada bir qədər yüksək -27% olmuşdur.

13. Azərbaycanda qeyri-neft sektoru üzrə ixracda əhəmiyyətli konsentrasiya mövcuddur ki, bu da onun strukturunun aşağı şaxələnməsi ilə əlaqədardır. Dünya Bankının apardığı sorğunun nəticələrinə görə ölkədə fəaliyyət göstərən müəssisələrin cəmi 2%-ə qədər ixrac fəaliyyəti ilə məşğul olur. Beləliklə, qeyri-neft ixracı son illər artım tempinin zəifləməsi ilə yanaşı struktur problemlərinin artması ilə də xarakterizə olunur. Bu struktur problemləri ixracın həm əmtəə tərkibinin və həm də coğrafi strukturunun zəif diversifikasiyasında öz əksini tapır. Qeyri-neft

ixracının yarından çoxunun cəmi 8 mal qrupundan ibarət olması və əsasən qonşu ölkələrə yönəlməsi bunlara başlıca misallardır. Devalvasiyadan əvvəlki dövrlə müqayisədə yeni məhsulların sayında artım müşahidə olunsa da, ümumi dövr üzrə region ölkələri hələ də bizi qabaqlayır. İxrac əsaslı iqtisadiyyata malik Türkiyə, Çexiya, Macarıstan və Çindən fərqli olaraq, Azərbaycanın yeni ixrac məhsulları əsasən emal olunmamış məhsullardır ki, bu da emal sənayesində struktur problemlər olduğunu göstərir.

14. Qeyri-neft ixracında zəif şaxələnmə və məhdud dayanıqlıq şəraitində ona təsir edən daxili və xarici faktorlar içərisində məzənnənin rolu aşağı olaraq qalır. Təhlillərə görə real effektiv valyuta məzənnəsi ilə qeyri-neft ixracı arasında düz əlaqə mövcuddur. Tədqiq olunan dövrdə rəqəbətqabiliyyətliliyin itirilməsinə baxmayaraq qeyri-neft ixracı artmışdır. Bu ixracdakı struktur dəyişiklikləri, dünya bazarlarında qiymətlərin bahalaşması ilə əlaqədar olmuşdur.

15. Valyuta Məzənnəsinin ucuzlaşması qeyri-neft sektorunun ixracının artması üçün şərait yaradır. Milli valyutanın məzənnəsinin bahalaşmasının ilk baxışdan qeyri-neft ixracında artım baxımından təsiri zəif olsa da, əslində ixracın strukturunda ciddi dəyişikliklərə səbəb olacağı gözlənilir. Belə ki, bu prosesə ikitərəfli məzənnə dəyişi ilə yanaşı qiymətlər nisbəti də təsir göstərir. 2014-2016-cı illərdə qeyri-neft ixrac çəkili nominal effektiv məzənnə 43% ucuzlaşmış, tərəfdaş ölkələrdə inflyasiyanın yüksək olması real effektiv məzənnənin analoji dövrdə 39% ucuzlaşmasına səbəb olmuşdur. Eyni zamanda bu dövrdə REM volatil dinamikaya malik olmuşdur. 2015-2016-cı illərdə qeyri-neft ixrac çəkili REM 20% ucuzlaşmışdır. Hesablamalara görə, uzunmüddətli dövrdə qeyri-neft ixracı ilə real valyuta məzənnəsinin 1% ucuzlaşması qeyri-neft ixracını 0.59% artırır. Qısamüddətli dövrdə isə məzənnənin 1% ucuzlaşması qeyri-neft ixracını 0.17% artırır.

16. Hesablamalar göstərir ki, ixracın rəqəbət qabiliyyəti tərəfdaş ölkələrin məzənnələrindəki dəyişiklikdən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Bu səbəbdən ixracın rəqəbətə davamlılığı üçün milli valyutanın məzənnəsinin formalaşmasında ixracda yüksək paya malik olan ölkələrin məzənnələrindəki dəyişiklik nəzərə alınmalıdır. Tərəfdaş ölkələrdə məzənnənin milli valyuta ilə müqayisədə əhəmiyyətli ucuzlaşması idxalın artması və ixracın azalması üçün şərait yaradır. Xüsusilə 2018-ci ilin III rübündə Türkiyə, Rusiya və İranın milli valyutasının əhəmiyyətli ucuzlaşması bu ölkələrdən idxalın artmasını, ixracın isə nisbətən azalmasını şərtləndirmişdir.

17. Azərbaycanda REM-nin ucuzlaşması qeyri-neft ixracını stimullaşdırsa da, idxal olunan aralıq istehlakın emal sənayesində payının yüksək olması devalvasiyanın ixracın rəqəbət qabiliyyətliliyinin artırılmasına təsirini məhdudlaşdırır. Statistik məlumatlara görə, emal sənayesinin məhsul buraxılışında aralıq istehlakın payı 66%-dir və istehsal edilən mallarda idxal edilən aralıq məhsulların qiymətinin artması ixrac olunan malların maya dəyərini artırır. Statistik məlumatlara görə, son 2 ildə valyuta məzənnəsi 2.2 dəfə ucuzlaşsa da, investisiya malları üzrə orta ixrac qiymətləri dəyişməz qalıb, istehlak malları üzrə isə cəmi 2.25% azalıb. Bu səbəbdən struktur islahatlar hesabına iqtisadiyyatın idxaldan asılılığı azaldılmalı və yalnız bundan sonra məzənnə ucuzlaşmasının pozitiv təsirlərinə nail olmaq mümkündür.

18. Qeyri-neft ixracının diversifikasiya səviyyəsi nisbətən aşağı göstəricilərlə xarakterizə olunur və son illər pisləşmişdir. Bu pisləşmə onunla tərəfdaş ölkələrin idxalının strukturu arasında uyğunsuzluğu artırmışdır. 2016-cı ildə ötən illə müqayisədə qeyri-neft ixracın həcmi 23%, onun çeşid zənginliyi 3% aşağı düşmüşdür (949-dan 929-a) ki, bu da diversifikasiyanı pisləşdirmişdir. Qeyri-neft ixracının yarından çoxunun cəmi 8 mal qrupundan ibarətdir və əsasən qonşu ölkələrə ixrac olunur. İxrac edilən aqrar məhsulların isə $\frac{1}{2}$ - dən çoxu xammal formasındadır. Hazırda qeyri-neft sektoru üzrə ixrac edilən nomenklatura üzrə malların tərkibində təsadüfi mallar üstünlük təşkil edir. Belə ki, ixrac olunan mallarının təxminən $\frac{2}{3}$ hissəsi təsadüfi mallardan ibarət olmuşdur. Devalvasiyadan əvvəlki dövrlə (2013) müqayisədə daimi məhsulların payı 8 faiz bəndi azalmışdır. Bu fakt Azərbaycan məhsullarının qiymət və keyfiyyət rəqəbət qabiliyyətliliyi üzrə problemləri olduğunu işarə edir.

19. 2015-ci ildə milli valyutanın ucuzlaşması 2016-cı ildə qeyri-neft sektoru üzrə idxalı

məhdudlaşdırsa da, 2017-ci ildə qeyri-neft idxalı məzənnə səviyyəsinə adaptasiya olunur və artım müşahidə edilir. Belə ki, 2016-cı ildə idxalın həcmi 2015-ci ilə müqayisədə 9.4% azalsa da, 2017-ci ildə 15% artım müşahidə edilmişdir. Xarici sektorda struktur yaxşılaşması prosesləri ləngiyir və iqtisadiyyatın idxaldan asılılığı əhəmiyyətli artır. Bu asılılıq qeyri-neft ticari sektorun artımından böyük olaraq qalır. Qiymətləndirmələrə görə idxalın strukturu aralıq istehlakdan son istehlaka transformasiya olunur ki, bu da iqtisadi artıma töhfə vermir. Ortamüddətli dövrdə iqtisadiyyatın idxaldan asılılığının böyüməsi və artımın əsasən istehlak yönümlü mallardan təşkil olunması iqtisadiyyatın diversifikasiya və qeyri-neft sektoru üzrə valyuta gəlirinin artması imkanlarını məhdudlaşdırır.

20. Azərbaycanın ixrac potensialının coğrafi strukturunu hesablamaq üçün Struktur Müvafiqliyi İndeksi hesablanmış və ixracda xüsusi çəkinin ortasını təşkil edən üfiqi və şaquli xətlər vasitəsilə ölkələr 4 kvadranta bölünmüşdür. I kvadrantda yerləşən ölkələr SMI-nin yüksək olduğu və ondan istifadə edildiyi ölkələri əhatə edir. Bunlar Rusiya, Türkiyə, İran və Tacikistandır. Qeyri-neft ixracının 70%-ə qədəri bu ölkələrin, o cümlədən 30%-dən çoxu təkə Rusiyanın payına düşür. İlk 3 ölkəyə ixrac həm də çeşid baxımdan zənginliyi ilə seçilir və diversifikasiya əmsalları orta səviyyədə yüksəkdir. Belə ki, 2016-cı ildə İrana ixrac üzrə Herfindahl indeksi 0.49, Rusiya üzrə 0.33, Türkiyə üzrə 0.32 qiymət almışdır. Xatırladaq ki, həmin ildə cəmi ixrac üzrə bu indeks 0.04-ə bərabər olmuşdur. Qeyri-neft ixracının ən mühüm tərəfdaşlarından biri hesab olunan Tacikistana ixrac çeşid baxımdan zəngin olmasa da, 1999-cu ildən etibarən iri həcmdə Gəncə alüminium-oksüd zavodunun məhsulu olan alüminium-oksüd ixrac olunur. II kvadrant qeyri-neft ixracının SMI-nin yüksək olduğu, lakin ondan istifadə edilmədiyi ölkələri əhatə edir. Bu ölkələr (əsasən Şərqi Avropa ölkələri) qeyri-neft ixracının genişləndirilməsi üçün potensial bazarlar kimi nəzərdən keçirilə bilər. III kvadrantda yerləşən ölkələr həm SMI-in aşağı olduğu, həm də ixracın az edildiyi ölkələrdir. IV kvadrant isə SMI-nin az olmasına baxmayaraq ixracın nisbətən çox olduğu ölkələri əhatə edir. Alınan nəticəyə görə ölkələrə qeyri-neft ixracına həmin ölkələrdəki ÜDM-in səviyyəsi, idxal rüsumları, valyuta məzənnəsi, çoxsaylı digər amillər, o cümlədən coğrafi məsafə, tərəfdaş ölkə iqtisadiyyatının miqyası, əhalinin həyat səviyyəsi, "kəşif edilən tələb" nəzəriyyəsi adını almış tələb və zövqlər arasında yaxınlıq, siyasi münasibətlər, tərəfdaş ölkənin idxala açıqlığı və s. təsir edir. Azərbaycanın tərəfdaş ölkələrindən Gürcüstan, Tacikistan, Almaniya, İtaliya, Belçika və Avstriya üzrə nisbi ixrac potensialından kifayət qədər istifadə edilir. Potensialdan aşağı səviyyədə istifadə olunan ölkələr Polşa, Ukrayna, Rumıniya, Moldova, Çex Respublikası, Slovakiya, Baltıqyanı ölkələr, Özbəkistan, Türkmənistan və Çindir ki, onlar potensial bazarlar kimi nəzərdən keçirilə bilər. Qalan ölkələrdən isə potensiala yaxın səviyyədə istifadə edilir;

21. Azərbaycan üzrə Input-output (buraxılış - xərc) modeli üzrə aparılmış təhlillər göstərir ki, real məzənnənin dəyişməsinin rəqabət qabiliyyətinə təsiri birmənalı deyildir. Belə ki, milli valyutanın möhkəmlənməsi qısamüddətli perspektivdə ixrac yönümlü sektor (İYS) və daxili yönəlik sektorda (DYS) istehsalın azalmasına və məhsulun xarici və daxili bazarda rəqabət qabiliyyətinin pisləşməsinə gətirib çıxarır. Buna səbəb daxili və xarici qiymətlər arasında fərqi artırmasıdır. Lakin orta və uzunmüddətli dövrdə davamlı real möhkəmlənmə gözləntiləri nəticəsində sektorlar üzrə istehsal tam idxalla əvəz olunur.

22. Ekonometrik analizdən görüldüyü kimi, manatın ikitərəfli məzənnəsinin maşınqayırma üzrə istehsala təsiri bu sektorda daxili tələbdə idxalın payı nəzərə alınmaqla 0.24-ə bərabərdir. Bu, o deməkdir ki, məzənnənin hər 1% ucuzlaşması maşınqayırma istehsalını 0.24% artırsa da, sektor üzrə daxili tələbdə idxalın payı qədər (91.2%) azaldır. Yeni milli valyutanın hər 1% devalvasiyasının yaratdığı 0.24% üstünlüyə baxmayaraq, əksinə idxalın bahalaşması sahənin rəqabət qabiliyyətinə azaldıcı təsir göstərir. Çünki maşınqayırma sənayesinin məhsullarının 91.2%-i idxal hesabına bahalaşır. Bu isə qısamüddətli dövrdə həmin sahənin idxalına da azaldıcı təsir göstərir. Həqiqətən də 2015-ci il devalvasiyasına baxmayaraq ölkədə idxalın, o cümlədən maşınqayırma məhsullarının idxalında artım müşahidə olundu.

23. Milli valyutanın devalvasiyasının qida və tikinti materialları istehsalına təsir elastikliyi daha yüksəkdir. Statistika məlumatlarına görə qida sənayesində daxili tələbin 21%-dən çoxu idxal hesabına formalaşır. Bu isə o deməkdir ki, devalvasiyanın yaratdığı qiymət üstünlüyü bu faktor hesabına əksinə 21% azalır və nəticədə qida sənayesi məhsulları xarici və daxili bazarda öz rəqabət qabiliyyətini itirir. Aparılan təhlil göstərir ki, milli valyutanın real məzənnəsinin qida sənayesinə təsiri qısamüddətli -0.12 təşkil edir. Bu onu göstərir ki, məzənnə dəyişimi qida sənayesində istehsal azaldıcı təsir göstərir ki, bu da bir tərəfdən sahənin özünü daxili tələbində idxalın üstün rola malik olması, digər tərəfdən isə sahə ilə bağlı əlaqəli istehsalda da idxalın dominant rola malik olması ilə əlaqədardır.

24. Təcrübə göstərir ki, məzənnələrdə əhəmiyyətli volatillik sahələrin xarici bazarda rəqabət imkanlarının məhdudlaşdırır. Bu onunla əlaqədardır ki, əhəmiyyətli məzənnə volatilliyi ixracatçılara, istehsalçılara və investora optimal qərar qəbul etməyə imkan vermir. Eyni zamanda yüksək məzənnə volatilliyi qısamüddətli dövrdə yüksək qiymət gözləntisi yaratmaqla ixracatçı şirkətlər tərəfindən qiymətlərin artırılmasını tələb edir. Bu isə son nəticədə rəqabət qabiliyyətinin davamlı artırılması üçün məhdudiyət hesab olunur.

25. Valyuta məzənnəsinin tarazlıq səviyyəsindən kənarlaşmasını qiymətləndirmək üçün iqtisadçılar tərəfindən müxtəlif metodologiyalar təklif olunmuşdur. Bunlar əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

- Alıcılıq Qabiliyyəti Pariteti (AQP);
- Balassa-Samuelson və Penn effektinə əsasən tənzimlənmiş AQP;
- Makroiqtisadi Balans yanaşması;
- Qiymətləndirilmiş valyuta məzənnəsi tənliyini əsasında tarazlığın müəyyən edilməsi;
- Ümumi tarazlıq modeli əsasında valyuta məzənnəsinin tarazlığının müəyyən edilməsi.

26. AQP yanaşması əsasında bir necə variantda qiymətləndirilmiş tarazlı valyuta məzənnələri arasından ən yaxşı seçim etmək heç də həmişə asan olmur. Bu yanaşmanın mahiyyəti real valyuta məzənnəsinin faktiki qiymətinin onun zaman sırasının orta qiyməti ilə müqayisə edilməsindən ibarətdir. Yanaşma fərz edir ki, real valyuta məzənnəsinin zaman sırasının orta qiyməti onun tarazlı səviyyəsidir. Aydındır ki, tədqiq edilən dövrdəki faktiki məzənnə orta qiymətdən böyük, kiçik, yaxud ona bərabər ola bilər. Faktiki məzənnə tarazlı səviyyəsindən birinci halda yuxarı, ikinci halda aşağı, axırıncı halda isə ona bərabər hesab edilir. Qeyd etmək mühümdür ki, müşahidələrin sayı dəyişdikcə, orta qiymət, başqa sözlə tarazlı səviyyə də dəyişir. 2000-2017-ci illəri əhatə edən dövrdə Azərbaycanda REM və onun orta qiyməti aşağıdakı kimi olmuşdur: , REM-nin orta qiyməti 2000-2018-ci ildə 105-dən 88-ə düşmüşdür. Başqa sözlə, sadələşdirilmiş AQP yanaşmasına görə, məzənnə uyğunsuzluğu neft bumundan əvvəlki dövrdə 35%, neft bumu dövründə 40%, devalvasiyadan sonrakı dövrdə isə 4% təşkil edir.

27. Balassa-Samuelson hipotezinin valyuta məzənnəsinə tətbiqi adambaşına düşən məhsul buraxılışı, ticari və qeyri-ticari sektorlarda adambaşına düşən məhsul buraxılışlarının nisbi səviyyələri, bu sektorlarda nisbi qiymətlərin artımı və real valyuta məzənnəsi arasındakı əlaqəyə əsaslanır. Model ekonometrik meyarlar (t-statistika, F-statistika, Darbin-Uotson, qalıqların testləri, stabilite testləri) baxımından kifayət qədər adekvatdır və dəyişənlərin əmsalları nəzəriyyəyə uyğundur. Ona görə də, hesab etmək olar ki, model iqtisadi mahiyyət kəsb edir. Bu modelin Azərbaycana tətbiqi zamanı aşağıdakı nəticələr alınır:

- NEVM-nin 1% artımı REVM-ni təqribən eyni 1% artırır. Bu hal nəzəriyyəyə uyğundur, başqa sözlə NEVM REVM-nin əsas komponentlərindən biridir;
- ölkədəki ticari qiymətlərin tərəfdaş ölkələrdəki orta çəkili ticari qiymətlərə nisbətinin 1% yüksəlməsi REVM-ni 0.9% artırır. Belə ki, ticari qiymətlər ümumi qiymətlərin, ümumi qiymətlər isə REVM-nin komponenti olduğundan, ölkədə ticari qiymətlərin yüksəlməsi yerli valyutanın möhkəmlənməsinə səbəb olur;
- ölkə daxilində qeyri-ticari qiymətlərin ticari qiymətlərə nisbəti ilə ifadə olunan məhsuldarlığın 1% yüksəlməsi REVM-ni təqribən 1% bahalaşdırır;

- ticari tərəfdaş ölkələrdə məhsuldarlığın 1% yüksəlməsi isə REVM-nin təqribən 1% ucuzlaşmasına səbəb olur.

28. Modelin nəticələrinin interpretasiyasından belə məlum olur ki, ölkədə Ballas-Samuelson effektinin mövcudluğunu fərz etmək olar. Lakin Azərbaycan iqtisadiyyatı timsalında Ballas-Samuelson effektini interpretasiya edərkən bir qədər ehtiyatlı olmaq lazımdır. Belə ki, məlum olduğu kimi, Ballas-Samuelson effekti elə bir məhsuldarlığı nəzərdə tutur ki, bu məhsuldarlıq yerli məhsulların dünya bazarında rəqabətqabiliyyətini yüksəldir və ölkə valyutasının möhkəmlənməsinə səbəb olur. Amma Azərbaycan iqtisadiyyatında müşahidə olunan məhsuldarlıq artımının əsas hissəsi neft sektorundan qaynaqlanır. Neft sektorundakı məhsuldarlıq isə əsasən ekstensiv üsulla (yəni neftin dünya bazarındakı qiymətinin yüksəlməsi və hasilatın artırılması hesabına) artır və dünya bazarında rəqabət qabiliyyətliyi formalaşdırmır. Nəticədə xarici valyuta gəlirlərinin artması baş verir ki, bu da öz növbəsində manatın möhkəmlənməsinə səbəb olur.

29. Ballas-Samuelson effektini özündə ifadə edən qeyri-ticari qiymətlərin ticari qiymətlərə nisbətinin REVM-nin bahalaşmasına tövhəsi 0.4%-dir. Başqa sözlə, ticari sahədə məhsuldarlığın artımı baş vermişdir ki, bu da manatın məzənnəsinin möhkəmlənməsinə səbəb olmuşdur. Ölkə iqtisadiyyatının spesifik xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla məsələyə daha dərinə yanaşdıqda, məlum olur ki, ölkədə ticari sahədə məhsuldarlığın artımının əsas hissəsi neft sektorunun payına düşür. Əgər biz ticari sektorunu neft ticari və qeyri-neft ticari sahələrə ayıraraq, ayrılıqda bu sahələrdəki məhsuldarlığı tədqiq etsək, məlum olar ki, qeyri-neft ticari sahədə məhsuldarlıq əhəmiyyətli dərəcədə (yəni rəqabətqabiliyyətini artırma biləcək qədər) artmamışdır. Həqiqətən də qeyri-neft ticari sektorunun əsasını təşkil edən istər kənd təsərrüfatı, istərsə də qeyri-neft sənayesi lazımi səviyyədə məhsuldarlığın artımının əsas mənbəyi olan müasir texnika, texnologiya və ixtisaslı işçi əməyi kimi amillərə malik deyildir. Bu amillər isə məhsuldarlığın və dünya bazarlarında yerli məhsulların rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılmasının əsasını təşkil edir. Digər tərəfdən isə neftin hasilatı əsasən bağlanmış müqavilələr ilə müəyyən edilir və dünya bazarında elə bir rəqabətqabiliyyətliyi yaratmır. Beləliklə, bütün bu faktlar göstərir ki, biz iddia edə bilmərik ki, ölkədə Ballas-Samuelson hipotezinin nəzərdə tutduğu, yəni dünya bazarında yerli məhsulların rəqabət qabiliyyətini artıran məhsuldarlıq mövcuddur. Model nəticəsində aşağıdakı nəticələr alınır:

- İqtisadiyyatın açıqlıq dərəcəsinin 1% artımı manatın REVM-ni 0.4% dəyərdən salır. Belə bir nəticə keçid ölkələri üzrə aparılan tədqiqatların nəticələrinə uyğundur. Həqiqətən açıq və kiçik miqyaslı, xüsusilə də keçid tipli iqtisadiyyatların açıqlıq dərəcəsi artdıqca, bu ölkələr daha çox idxala meyl edəcəkdir ki, bu da yerli valyutanı dəyərdən salan amildir;
- Xalis xarici aktivlərin vəziyyətinin 1% yaxşılaşması manatın çoxtərəfli məzənnəsinə 0.2% möhkəmləndirir. Aydın ki, neftin dünya bazarlarında qiyməti və ölkənin neft hasilatı artıqca bizim xarici valyutada gəlirlərimiz (yaxud xalis xarici aktivlərimizi) çoxalır ki, bu zaman tələb-təklif qanununa müvafiq olaraq, xarici valyutanın dəyərdən düşməsi və yaxud yerli valyutanın möhkəmlənməsi prosesi baş verir;

Beləliklə, qeyd etmək olar ki, uzunmüddətli dövrdə manatın REVM-nin əsas determinantları ticarət şərti indeksi, nisbi məhsuldarlıq (qeyri-ticari qiymətlərin ticari qiymətlərə nisbəti), iqtisadiyyatın açıqlıq dərəcəsi və xalis xarici aktivlərin vəziyyətidir. Manatın REVM-si ilə bu iqtisadi determinantlar arasındakı kointeqrasiyanın mövcud olmasının əsas şərti uzunmüddətli dövr modelinin qalıqlarının səviyyədə stasionar olmasıdır.

30. Azərbaycanın iqtisadi vəziyyətinin təhlili və valyuta məzənnəsinin dəyişməsinə həssaslığın digər ölkələrlə müqayisədə daha çox olduğunu nəzərə alınması yaxın perspektivdə Azərbaycanda tam üzən məzənnəyə keçidin maliyyə və iqtisadi böhrana səbəb olacağı proqnozlaşdırılır. Əsas təklif manatın məzənnəsinin özünün tarazlıq səviyyəsindən əhəmiyyətli kənarlaşmasına yol verilməməsinin təmin etməkdir. Aparılan qiymətləndirmələr tarazlı səviyyənin 1.6-2 arasında olduğunu təsdiq edir.

Qiymətləndirmə üsulları	AZN/USD
Şerti orta	1.761
Balassa-Samuelson	1.795
Davranış əsaslı - 3	1.710-2.00
Neft qiyməti ilə taraz səviyyə	1.582

Bu səviyyədə məzənnə koridorunun müəyyən edilməsi və dünya iqtisadiyyatında baş verən proseslər nəzərə alınmaqla manatın məzənnəsinin bu interval daxilində dəyişməsinə təmin etmək məqsəduyğun hesab edilir. İqtisadi ədəbiyyatlarda bu siyasət əsasən çevik məzənnə rejimi adlanır.

31. Təcrübələri nəzərə alsaq qeyd etmək olar ki, çevik məzənnəyə keçidin ilkin mərhələsini təsbit rejimdən imtina üzrə hazırlıq işlərin görülməsindən başlanılmalıdır. Belə ki, mərkəzi bankın müstəqilliyi artırılmalı, proqnozlaşdırma potensialı gücləndirilməli, pul siyasətinin şəffaflığı təmin edilməli, valyuta bazarı və tədiyə balansına dair informasiya sistemi yaradılmalıdır. Çevik məzənnə daxili və xarici tarazlığın formalaşdırılması və uzunmüddətli dayanıqlı olması baxımından vacibdir. Eyni zamanda çevik məzənnə rejimi effektiv makroiqtisadi menecmentin formalaşdırılmasına və iqtisadiyyatın bütövlükdə bazar mexanizmləri əsasında fəaliyyətinə imkan verir. Bu isə ixrac əsaslı iqtisadi artım modelinin tətbiqi, eləcə də iqtisadiyyatın şaxələnməsi baxımından zəruridir. Xüsusilə resurs əsaslı iqtisadiyyatlarda çevik məzənnə rejiminə keçid daha aktualdır və həm 2014-cü ilin dərsləri, həm də Norveç modeli bir daha sübut etdi ki, iqtisadiyyatın xarici şoklardan asılılığının qalması uzunmüddətli dövrdə iqtisadi artımın itirilməsi risklərini artırır. İkinci mərhələdə isə valyuta bazarında aktivliyi stimullaşdırmaq üçün məzənnəyə müəyyən çeviklik verilə bilər. Eyni zamanda maliyyə bazarının digər segmentlərinin də fəaliyyət göstərməsi təmin edilməlidir. Məzənnədə əhəmiyyətli çevikliyə nail olunduqdan sonra Mərkəzi Bankın müdaxilə siyasəti işlənilib hazırlanmalıdır.

32. Baza ssenarisinə görə 2019-cu ilin birinci rübünün sonunda ABŞ dollarının rəsmi orta məzənnəsinin 1.72 manata çatacağı, həmin ilin sonuna qədər isə rüblər üzrə artaraq davam edəcəyi və ilin sonuncu rübündə 1.78-1.9 manat təşkil edəcəyi gözlənilir. Bu ssenariyə görə ümumilikdə 2019-cu ildə manatın ABŞ dollarına nəzərən orta illik məzənnəsinin 1.74-1.87 manata yaxın olacağı proqnozlaşdırılır. Baza ssenariyə görə 2019-cu il ərzində qeyri-neft ixracda əhəmiyyətli artım müşahidə olunacağı, ümumi idxalın azalacağı, qeyri-neft sektoru üzrə xaricə xalis maliyyə axınlarının azalacağı, pul bazasının sıxılacağı və nağd valyuta satışının məhdudlaşacağı halda, ilin sonuncu rübündə manatın məzənnəsinin 1.77 manat/dollar civarında qərarlaşacağı gözlənilir. Bütövlükdə il ərzində isə orta illik məzənnənin 1.74 manat/dollar olacağı proqnozlaşdırılır. Bütün qeyd olunanlar əsasında 2019-cu ildə və ortamüddətli dövrdə xarici sektor tarazlığının və məzənnə sabitliyinin təmin olunmasının mürekkəb vəzifə olacağı, ancaq hazırda həyata keçirilən islahatların, o cümlədən ixracın stimullaşdırılması, iqtisadiyyatın şəffaflığının və nağdsız ödənişlərin artırılması yönündəki tədbirlərin bu istiqamətdə də müsbət nəticə verəcəyini söyləmək olar.

33. Hesablamalara görə, uzunmüddətli dövrdə qeyri-neft ixracı ilə real valyuta məzənnəsi arasında assimetrik əlaqə vardır. Azərbaycanda REM-nin ucuzlaşması qeyri-neft ixracını stimullaşdırsa da, aralıq istehlakın emal sənayesində payının yüksək olması devalvasiyanın ixracın rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına təsirini məhdudlaşdırır. Ölkənin xarici ticarətinin təhlili

daxili makroiqtisadi şəraitin, xüsusilə məzənnənin xarici şoklardan asılılığının qaldığını göstərir. Bu isə əsasən real sektorda istehsalın və məhsuldarlığın artırılmasını və bu məqsədlə struktur və institusional islahatların sürətləndirilməsini tələb edir. Belə olan halda həm məzənnənin neft gəlirlərindən asılılığı azalacaq, həm də əlavə təklif kanallarının formalaşması hesabına valyuta bazarı özü-özünü tənzimləmə imkanları əldə edəcəkdir. Əks halda xammalın xarici qiymətinə bağlılıq daxili iqtisadi artım və makroiqtisadi sabitlik üçün risk mənbəyi olaraq qalacaq.

34. Bütövlükdə məzənnənin volatilliyə təsir edən faktorların təhlilindən çıxarılan nəticələri aparılmış tədqiqatlar da təsdiq edir. Əksər tədqiqatlarda məzənnəni dəyişməsi ilə makroiqtisadi göstəricilər arasında sıx əlaqənin olması təsdiq edilmişdir. Ümumilikdə məzənnənin volatilliyi iqtisadi və qeyri-iqtisadi faktorlardan asılıdır. Məzənnənin volatilliyi əsasən seçilmiş rejimdən birbaşa təsirlənir. Hesablamalara görə üzən rejimdən fərqli olaraq digər rejimlərdə nominal effektiv məzənnənin volatilliyi əhəmiyyətli az olur. Eyni zamanda fiks rejimdə aşağı volatillik və aşağı inflyasiya qısamüddətli xarakter daşıyır və uzunmüddətli dövrdə valyuta bazarında şokların yığılmasını təmin edir. Bu baxımdan Azərbaycanda tətbiq edilən təsbit məzənnənin iqtisadi effektivliyi azalmaqdadır.

35. Azərbaycanın iqtisadi vəziyyətinin təhlili və valyuta məzənnəsinin dəyişməsinə həssalığın digər ölkələrlə müqayisədə daha çox olduğunu nəzərə alınması yaxın perspektivdə Azərbaycanda tam üzən məzənnəyə keçidin maliyyə və iqtisadi böhrana səbəb olacağı proqnozlaşdırılır. Əsas təklif manatın məzənnəsinin özünün tarazlıq səviyyəsindən əhəmiyyətli kənarlaşmasına yol verilməməsini təmin etməkdir. Aparılan qiymətləndirmələr tarazlı səviyyənin 1.6-2 arasında olduğunu təsdiq edir.

36. Xarici sektorun uzunmüddətli dayanıqlığını təmin etməklə manatın məzənnəsinin sabitliyinə nail olmaq üçün aşağıdakı tədbirlər effektiv ola bilər:

a. Ticari sektorlar (intellektual xidmətlər, nəqliyyat və turizm xidmətləri, emal sənayesi, kənd təsərrüfatı və s.) üzrə məhsuldarlıq artımına nail olmaqla bu sektorların dayanıqlı rəqabət qabiliyyətliyini təmin etmək;

b. Aşağı və sabit inflyasiya şəraitini təmin etmək – bu məqsədlə monetar transmissiyanın faiz kanalının işləkliyini (Mərkəzi Bankın faiz dəhlizi parametrləri, o cümlədən uçot dərəcəsinin bazar faiz dərəcələrinə ötürücülüyünü) artırmaq, ortamüddətli dövrdə inflyasiyanın birbaşa hədəflənməsi rejiminə və qaydalı monetar siyasətə (məsələn, pul kütləsinin artımının nominal qeyri-neft ÜDM artımına bağlanması qaydası kimi) keçidi təmin etmək;

c. Maliyyə bazarlarında faiz dərəcələrinin təkmil rəqabətli bazar qaydaları ilə müəyyənləşməsini təmin etməklə faiz dərəcələrinin məzənnə üzərindəki təzyiqlərə çevik reaksiya vermək imkanını artırmaq – bu məqsədlə maliyyə bazarlarında rəqabət mühitini təkmilləşdirmək;

d. Qısa və ortamüddətli dövrdə məzənnə sabitliyini təmin etmək məqsədilə beynəlxalq praktikada istifadə edilən “genişlənən (və ya “sürünən”) məzənnə dəhlizi” rejiminin tətbiqi (bənzər məzənnə rejimi Sinqapur, İsrail, Polşa kimi ölkələrdə tətbiq edilmişdir) – bu, maliyyə bazarlarının və ümumilikdə iqtisadiyyatın sərbəst üzən məzənnə rejiminə keçidini yumşaltmaqla adaptasiya prosesinin itkilərini azalda bilər.

37. Uzunmüddətli dövrdə məzənnə özünün tarazlı səviyyəsində olmalıdır. Tarazlı səviyyə həm də milli valyutanın optimal səviyyəsi hesab olunur. Bu səviyyədə məzənnə xarici şokları absorbasıya etməklə yanaşı fiskal, real və xarici sektorların tarazlı səviyyədə qalmasını təmin edir. Nəticədə iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyəti təmin edilir və ixracın artması dəstəklənir. Optimal səviyyə milli valyutanın bazar qiyməti kimi çıxış edir.

a. Məzənnənin optimal səviyyədə qalması Mərkəzi Bankın valyuta bazarına əlavə müdaxiləsi zərurəti yaratmır. Çünki optimal məzənnə zamanı milli valyutanın volatilliyi baş vermir.

b. Məzənnənin optimal səviyyədə qorunması üçün Mərkəzi Bank tərəfindən manatla pul

bazasının valyuta ehtiyatlarına olan nisbəti (monetar məzənnə) diqqətdə saxlanılmalıdır. Bu göstərici hər-hansı şok halında valyuta ehtiyatları ilə pul kütləsinin örtülə bilmə vəziyyətini göstərir.

c. Milli valyuta məzənnəsinin optimal səviyyəsi onun dollara nəzərən dəyəri üzrə müəyyən olunmalıdır. Ticarət tərəfdaşları üzrə bu göstərici milli valyutanın effektiv məzənnəsində kəskin volatilliyə səbəb ola bilər. Eyni zamanda xarici ticarət əsasən dollarda aparılır.

38. Məzənnənin optimal səviyyədə qalması üçün onun fundamental faktorlar əsasında çevik idarə edilməsi və şoklara adekvat reaksiyasının təmin olunması vacibdir. Uzunmüddətli dövr üçün məzənnənin optimal səviyyədə, yəni özünün tarazlı səviyyəsinə yaxın olması üçün aşağıdakılar məqsəduyğun hesab edilir:

a. Məzənnə çevikliyinin təmin olunması. Bu məqsədlə Rusiya, Qazaxstan və s. ölkələrin təcrübəsi nəzərə alınmaqla ilkin dövrlərdə dar, sonra isə geniş dəhliz daxilində məzənnənin volatilliyi təmin edilməlidir. Bu manatın məzənnəsinin valyuta bazarlarında tələb-təklif fundamentallarına uyğun müəyyən dəhliz daxilində dəyişməsinə dəyişməsinə təmin edəcək. Dəhliz daxilində volatillik iqtisadi subyektlərin məzənnə çevikliyinə uyğunlaşmasına, eləcə də valyuta ehtiyatlarının qorunmasına və xarici şokların effektiv absorbasiyasına gətirib çıxaracaq.

b. Pul siyasəti rejiminin təkmilləşdirilməsi, inflyasiyanın hədəflənməsi rejiminə keçid. Pul siyasəti uzunmüddətli dövrdə iqtisadi aktivliyi və şaxələnməni dəstəkləyə bilməz. Bu, yalnız qısamüddətli dövr üçün məqbuldur. Pul siyasəti iqtisadi aktivlik və şaxələnmə üçün makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsinə yönəlməlidir. Bu isə inflyasiyanın hədəflənməsi rejimində mümkündür. Bu rejim həm də özlüyündə məzənnənin çevik olmasını, neft sektorundan asılılığın azaldılmasını tələb edir. Maliyyə bazarları inkişaf etdirilməklə məzənnənin iqtisadiyyata təsiri faiz dərəcəsinə ötürülməlidir. Yalnız bu halda məzənnənin öz tarazlıq səviyyəsində qalmasını təmin etmək olar.

c. Fiskal xərclər struktur islahatlarla birlikdə qeyri-neft iqtisadiyyatının təşviqinə yönəldilməlidir. Bu, valyuta bazarının şaxələnməsi üçün də vacibdir. Belə ki, xarici şok halında valyuta bazarı özü-özünü təmin etmək imkanında olmalıdır. Başqa sözlə desək, valyuta bazarında təklif kanalının məhdud olması valyuta ehtiyatlarının tükənməsi və ya məzənnənin daima özünün optimal səviyyəsindən kənarlaşması riskləri yaradacaq.

4 Layihə üzrə **elmi nəşrlər** (elmi jurnallarda məqalələr, monoqrafiyalar, icmallar, konfrans materiallarında məqalələr, tezislər) (dərc olunmuş, çapa qəbul olunmuş və çapa göndərilmişləri ayrılıqda qeyd etməklə, uyğun məlumat - jurnalın adı, nömrəsi, cildi, səhifələri, nəşriyyat, indeksi, Impact Factor, həmmüəlliflər və s. bunun kimi məlumatlar - ciddi şəkildə dəqiq olaraq göstərilməlidir) *(surətlərini kağız üzərində və CD şəkildə əlavə etməli!)*

(burada doldurmalı)

1. R.Əliyev, A.Əliyev, C.Hüseynov., Devalvasiyanın makroiqtisadi proseslərə təsirini əsaslandıran iqtisadi nəzəriyyələr. "Elm və həyat" jurnalı №2-3, 2017 s.68-79

2. Алиев Р.М., Алиев А.М., Шафизаде Е.Р. , Конкуренетоспособность экономики Азербайджана и финансовое валютное регулирование., "Конкуренетоспособность в глобальном мире: экономика, наука, технологии, N 8, ч.3, 2017, стр.9-14.

3. Əliyev A., Quliyev R., Sosial (qeyri maliyyə) hesabatlılıq, AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun "Elmi əsərlər", N4. 2017, s.150-158

4. Samadova G., REGULATION PROBLEMS OF TOURISM INFRASTRUCTURE'S: COMPLEX DEVELOPMENT IN AZERBAIJAN., Regulation problems of tourism infrastructure's complex development in Azerbaijan. Journal Association 1901 "SEPIKE" Edition 17 Poitiers (France),

- Frankfurt (Germany), Los Angeles (U.S.), den 30.06.2017, page 41–47
http://docs.wixstatic.com/ugd/b199e2_e613cd7e7b5e4b61b810676195d00da9.pdf
5. Алиев Р.М., Методология оценки финансовой устойчивости промышленных предприятий в условиях девальвации. Финансы Экономика Стратегия., № 6 2017. Стр 5-10.
  6. Əliyev R., Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən sənaye müəssisələrində istehsalın rentabelliyyəsinin qiymətləndirilməsi, AKİF MUSAYEVİN anadan olmasının 70, elmi-pedaqoji fəaliyyətinin 50 İLLİYİNƏ həsr olunmuş “STRATEJİ İQTİSADI İSLAHATLAR: QABAQLAYICI VERGİ SIYASƏTİ” mövzusunda Beynəlxalq elmi-praktik konfrans. 12 oktyabr 2017-ci il., s.326-331
  7. Məmmədzadə E., Valyuta kursu makroiqtisadi tənzimlənməsinin aləti kimi., AKİF MUSAYEVİN anadan olmasının 70, elmi-pedaqoji fəaliyyətinin 50 İLLİYİNƏ həsr olunmuş “STRATEJİ İQTİSADI İSLAHATLAR: QABAQLAYICI VERGİ SIYASƏTİ” mövzusunda Beynəlxalq elmi-praktik konfrans. 12 oktyabr 2017-ci il., s.319-321
  8. Маммедзаде Е, Алиев Рамиль, Гусейнов Джейхун. Механизм влияния инновационного менеджмента промышленных предприятий на финансовую устойчивость в условиях девальвации., Экономика і держава № 12. 2017. с. 69-74
  9. Əliyev R., Sənaye müəssisələrində dövriyyə aktivlərinin likvidliyinin qiymətləndirilməsi meyarları., AMEA-nın Xəbərləri İqtisadiyyat seriyası” jurnalının 2017-2 sayı , s.24-29
  10. Ф.А.Ганбаров, Р.М.Алиев, Д.П.Гусейнов, Р.Т.Алиев, А.А.Гусейн., Модель пространственных данных и экспортный потенциал промышленных предприятий Азербайджана в условиях девальвации. Экономика предприятия. 2018, №1. 319-322.
  11. Fuad QƏNBƏROV., Azərbaycanda qeyri-neft ixracı potensialının qiymətləndirilməsi. AKİF MUSAYEVİN anadan olmasının 70, elmi-pedaqoji fəaliyyətinin 50 İLLİYİNƏ həsr olunmuş “STRATEJİ İQTİSADI İSLAHATLAR: QABAQLAYICI VERGİ SIYASƏTİ” mövzusunda Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları, səh. 471-478
  12. Ganbarov F.A., Aliyev R.M., Mammadzade E.E., Guseynov J. P., "Assessment Of Non-Oil Export Potential In Azerbaijan Under Devaluation Conditions", Электронныйнаучно-практический журнал «ИнноЦентр», buraxılış № 2(19) iyul 2018
  13. Sharifzadeh E.R, Aliyev R.M., Huseynov J.P. “Role of sustainable industrial enterprises in ensuring macroeconomic stability in Azerbaijan Republic”. COİA 11-13 July 2018.
  14. R.M.Əliyev, C.P.Hüseynov “Azərbaycanda milli valyutanın devalvasiyası və səbəbləri”. Elm və həyat jyrnalı. №2., 2018
  15. Sharifzadeh E.R., Aliyev R.M., Huseynov J.P. “Impacts of the devaluation on Azerbaijan’s export”. COİA 11-12 July 2018.
  16. R.M.Məmmədov, A.M.Əliyev, Devalvasiya şəraitində valyuta tənzimlənməsinin makroiqtisadi proseslərə təsiri., Kooperasiya elmi-praktik jurnal № 1(51)-2018
  17. Р.М. Алиев, А.А. Гусейнов, Р.Т. Алиев, Г.Х. Самадова, Дж.П. Гусейнов Теоритическое и практическое значения валютно- кредитной системы в азербайджане. Журнал “ИнноЦентр” , выпуск №1 (22) апрель 2019.
  18. Э.Э. Мамедзаде, Р.М. Алиев, Дж.П. Гусейнов., Механизм влияния инновационного менеджмента промышленных предприятий на финансовую устойчивость в условиях девальвации., Минск., Экономические тенденции 2019 № 1.
  19. А. Алиев, Р. Алиев., Основные направления совершенствования валютно-кредитных отношений в современной глобализационных условиях. İqtisadi araşdırmalar jurnalı, 2018 №3
  20. F.Ə. Qənbərov., “Qeyri neft ixracının əsas determinantları”., AMEA İqtisadiyyat İnstitutunda “İqtisadi artım və ictimai rifah” mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları., 18.10.2018
  21. R.M.Məmmədov, E.E. Məmmədzadə, E.R. Şərifzadə, A.M.Əliyev, C.P. Hüseynov., Bütçə gəlirlərinin qiymətləndirilməsində devalvasiyanın rolu. AMEA “Elmi əsərlər” toplusu №1-2019.
  22. R.T.Əliyev., “Manatın devalvasiyasının Azərbaycanın emal sənayesində sahibkarlığın

- inkışafına təsiri”, Azərbaycan Kooperasiya Universiteti., Kooperasiya jurnalı, dekabr 2018
23. R.M.Əliyev, A.M. Əliyev, C.P. Hüseynov, F.Ə. Seyfullayev., “Devalvasiya şəraitində valyuta tənzimlənməsinin makroiqtisadi proseslərə təsiri”. AMEA İqtisadiyyat İnstitutunda “İqtisadi artım və ictimai rifah” mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları., 18.10.2018
24. Р.М. Алиев, А.А. Гусейн, R.T.Алиев , А.М. Алиев., “Теоритическое и практическое значения валютно-кредитной системы в Азербайджане”. Научно-аналитический Журнал «Финансовая экономика» 2018
25. R.M.Əliyev. “Sənaye müəssisələrində maliyyə menecmentinin maliyyə dayanıqlığına təsiri”, “Sənayenin müasir vəziyyəti və inkişaf problemləri: texnoparkların və sənaye məhəllələrinin ölkənin iqtisadi inkişafına təsiri” mövzusunda Respublika elmi-prakrik konfrans, səhifə 234-237, Bakı 30 aprel 2019-cu il
26. R.M.Əliyev, A.M.Əliyev, Hüseynov C.P., Seyfullayef F.Ə. “Devalvasiya şəraitində valyuta tənzimlənməsinin makroiqtisadi proseslərə təsiri”, “Sənayenin müasir vəziyyəti və inkişaf problemləri: texnoparkların və sənaye məhəllələrinin ölkənin iqtisadi inkişafına təsiri” mövzusunda Respublika elmi-prakrik konfrans, səhifə 339-343, Bakı 30 aprel 2019-cu il.
27. Aliyev Ramil, Shafizadeh Elnure. “Fuzzy model and algorithm for solving of e-shop income maximization”. TWMS journal of Pure and Applied Mathematics, p.39-46, Volume 10, № 1, 2019.
28. F.Ə. Qənbərov., Manatın nominal məzənnəsinin formalaşma xüsusiyyətləri., AMEA “Elmi əsərlər” toplusu №1-2019. Nəşrdə
29. F.Ə. Qənbərov., Devalvasiya şəraitində makroiqtisadi stabillik ., AMEA “Elmi əsərlər” toplusu №2-2019. Nəşrdə
30. R.M.Əliyev, Hüseynov C.P. “Разработка концепции обеспечения финансовой устойчивости промышленных предприятий в Азербайджанской Республике в условиях девальвации” Конкурс молодых международных СНГ имени А.А. Громыко, 2019. Nəşrdə
31. R.M.Əliyev, A.M.Əliyev, A.A.Hüseynov, E.E.Məmmədzadə, Hüseynov C.P. “Оценка влияния девальвации на доходы бюджета”. Научно-практический и аналитический журнал «Инноцентр», 2019. Nəşrdə
32. F.Ə. Qənbərov “Məzənnə siyasəti: yeni çağırışlar və imkanlar”. AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, Bakı 2019., Monoqrafiya, 298 s. Nəşrdə

5 İxtira və patentlər, səmərələşdirici təkliflər

(burada doldurulmalı)

Azərbaycanda monetar siyasətin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təkliflər Azərbaycan Mərkəzi Bankına təqdim edilmiş və tətbiq barədə arayış alınmışdır.

6 Layihə üzrə ezamiyyətlər (ezamiyyə baş tutmuş təşkilatın adı, şəhər və ölkə, ezamiyyə tarixləri, həmçinin ezamiyyə vaxtı baş tutmuş müzakirələr, görüşlər, seminarlarda çıxışlar və s. dəqiq göstərməlidir)

(burada doldurulmalı)

Layihə çərçivəsində layihə rəhbəri i.e.d. Fuad Qənbərov 09-13 oktyabr tarixlərində Türkiyə Respublikasının Ankara şəhərində ezamiyyətdə olmuşdur.

10-12 oktyabr tarixlərində Türkiyə Respublikasının Mərkəzi Bankında devalvasiyanın makroiqtisadi göstəricilərə təsirinin araşdırılması üçün Türkiyə təcrübəsinin öyrənilməsi və fikir mübadiləsi baxımından görüşlər keçirilmişdir.

Türkiyə Respublikasının Mərkəzi Bankına ezamiyyə çərçivəsində devalvasiyanın makroiqtisadi göstəricilərə təsiri təcrübəsi öyrənilmiş və bu çərçivədə Araşdırma və Pul siyasəti departamentinin mütəxəssisləri ilə fikir mübadiləsi aparılmışdır. Qarşılıqlı müzakirələr əsasən dünyanın maliyyə sistemində mövcud vəziyyət, Türkiyədə həyata keçirilən devalvasiyalar və onların iqtisadi nəticələri, Türkiyənin valyuta və maliyyə sisteminin mövcud vəziyyətinə yönəlmişdir.

Ezamiyyə çərçivəsində Türkiyə Mərkəzi Bankında valyuta məzənnələrinin dəyişməsinin ÜDM,

xarici ticarət, inflyasiya, bank sektoru və firmalara təsirini öyrənən araşdırmalarla tanış olunmuşdur. Bütövlükdə aparılan müzakirələr və əldə edilən elmi praktiki yenilikləri aşağıdakı kimi qeyd etmək olar:

Müzakirələr çərçivəsində kreditlərin dollarlaşması və onun azaldılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərə də diqqət yetirilmişdir. Belə ki, müzakirələrdə firmaların valyuta öhdəliklərinin idarə edilməsi mövcud risklər və valyuta məzənnəsinin dəyişməsinin xarici öhdəlikləri olan firmalara təsirinin qiymətləndirilməsi və s. sahəsində Türkiyənin təcrübəsi barədə məlumat əldə edilmişdir. Türkiyə Mərkəzi Bankının depozitlərin dollarlaşması ilə yanaşı firmaların kreditlərinin dollarlaşmasının geniş araşdırılması və daimi olaraq nəzarətdə saxlanması Azərbaycan üçün xüsusi təcrübə sayıla bilər. Əldə edilən nəticələrə görə valyuta məzənnələrinin ucuzlaşması firmaların valyuta mövqeyi açıq olduqda onların müflisləşməsinə səbəb olur və iqtisadiyyat üçün ciddi risklər yaradır. Bu baxımdan Azərbaycanda da firmaların kredit dollarlaşması daimi olaraq ölçülməli, təhlil edilməli və nəzarətdə saxlanmalıdır.

Digər müzakirə mövzusu devalvasiyanın mikro səviyyədə təsirlərinin qiymətləndirilməsi olmuşdur. Real sektorda fəaliyyət göstərən firmaların makro səviyyədə təhlil göstərir ki, bu firmalar yüksək məbləğdə xarici valyutada borclarıblar və yüksək valyuta riskinə malikdirlər. Əsas yenilik ondan ibarətdir ki, devalvasiyanın mikro təsirlərinin öyrənilməsi üçün firmalarla görüşlər keçirərək, dollarla borclanmanın səbəblərinin araşdırılması, xarici valyuta riskindən qorunma mexanizmlərinin öyrənilməsi, milli valyutanın ucuzlaşmasının firmaların ixrac potensialının artırılmasına təsiri imkanlarının və s. öyrənilməsi əhəmiyyətlidir.

Türkiyə Mərkəz Bankında məzənnənin inflyasiyaya təsiri təcrübəsinin öyrənilməsi də mühüm əhəmiyyətə malik olmuşdur. Belə ki, istənilən devalvasiya inflyasiyanın artmasına səbəb olsa da, bu təsirin həcmi digər iqtisadi faktorlardan asılıdır. Türkiyədə 2000-ci illərdə milli valyutanın 1% ucuzlaşması inflyasiyanı 0.2% artırırırsa, son illərdə bu təsir 0.16%-ə bərabərdir. Ümumiyyətlə, istənilən devalvasiya inflyasiyanın artmasına səbəb olsa da, bu təsirin həcmi digər iqtisadi faktorlardan asılıdır. Türkiyədə 2000-ci illərdə milli valyutanın 1% ucuzlaşması inflyasiyanı 0.2% artırırırsa, son illərdə bu təsir 0.16%-ə bərabərdir. İnsanların gözləntiləri inflyasiya təsir edən əsas faktordur. İqtisadi potensial aşağı olduqda tələbin məhdud olması milli valyutanın dəyişməsinin inflyasiya gözləntilərinə təsirini məhdudlaşdırır. Müzakirələr zamanı əldə edilən nəticə odur ki, insanların gözləntiləri inflyasiya təsir edən əsas faktordur. İqtisadi potensial aşağı olduqda tələbin məhdud olması milli valyutanın dəyişməsinin inflyasiya gözləntilərinə təsirini məhdudlaşdırır.

Əsas yenilik kimi müəyyən edilmişdir ki, devalvasiyanın baş vermə səbəbi iqtisadi faktorlarla yanaşı psixoloji faktorlar və əhalinin davranışları ilə bağlıdır. Məsələn, Türkiyədə son iki ildə baş vermiş milli valyutanın ucuzlaşmasının səbəblərində biri, iqtisadi inam indeksinin aşağı olmasıdır. Belə ki, siyasi qeyri-müəyyənlik və təhlükəsizlik riskləri investorların və ev təsərrüfatlarının inamına ciddi mənfi təsir göstərmişdir. Nəticədə 2016-cı ilin IV rübündə iqtisadi artım tempi azalaraq son 9 ilin ən aşağı səviyyəsinə enmişdir (ö.i.m.r.n. 1.2%). Qeyd edək ki, Türkiyədə 2016-cı ildə turizm sektoru iqtisadi artıma 1% bəndi azaldıcı təsir göstərmişdir.

Ezamiyyə çərçivəsində Türkiyədə ixracat və Real Valyuta məzənnəsi arasında asimmetrik əlaqənin mövcud olması müəyyən edilmişdir. Qlobal maliyyə böhranlarından sonar milli valyutalardakı dəyişikliklərin ticarətə, xüsusilə ixracata təsirinin zəifləyib zəifləməyəcəyi barədə müzakirələr genişlənmişdir. Bu istiqamətdə əldə edilən əsas elmi yenilik ondan ibarətdir ki, Türkiyənin ixracatının 75%-ni təşkil edən 48 ölkə üzrə qurulan modellərin nəticəsinə görə valyuta məzənnəsinin dəyişməsi 18 ölkəyə ixracata təsir göstərir. Real valyuta məzənnəsinin bahalaşması zamanı ixracata təsir real valyuta məzənnəsinin ucuzlaşmasının təsirindən daha çox olur.

Əldə edilmiş yeniliyə görə devalvasiyanın makroiqtisadi proseslərə təsiri barədə dəqiq bir fikir olmasa da, təcrübə göstərir ki, devalvasiya hökumətin stimullaşdırıcı iqtisadi tədbirləri ilə müşahidə olunarsa effektiv nəticələr gətirər. Məsələn, Türkiyədə 2017-ci ilin əvvəllərindən başlayaraq iqtisadiyyatda sürətli artım bərpa olunmuşdur. Artıma əsas töhfəni iqtisadiyyata

inamın artması, ixracda və kreditləşmədə canlanma və hökumətin fiskal ekspansiya siyasəti vermişdir. Hökumət ilin ilk yarısında iqtisadiyyata 12 milyard lirə (təxminən 3.3 milyard dollar) həcmində fiskal stimula vermişdir ki, bu da əsasən infrastruktur xərclərinin artırılmasına sərf olunmuşdur. Kreditlərə Zəmanət Fondunun yaradılması nəticəsində kiçik və orta sahibkarlığın 219 milyard lirə (təxminən 59 milyard dollar) məbləğində kreditinə zəmanət verilmişdir. Bu addım kreditləşməni stimullaşdıraraq, artıma əhəmiyyətli müsbət töhfə vermişdir.

13.10.2017 tarixində layihə rəhbəri i.e.d. Fuad Qənbərov və Ceyhun Hüseynov Türkiyənin Ankara şəhərində Hacettepe Universitetində görüşlər keçirmişdir. 13.10.2017 tarixində Hacettepe Universitetinin Beynəlxalq Hüquq fakültəsinin müəllimi i.f.d., dos., Bahadır Bumin Özarslan, Beynəlxalq Münasibətlər kafedrasının müdürü i.e.d., professor Yonca Anzerlioğlu və müdür müavini i.f.d., dos., Anar Somoncuoğlu ilə görüş keçirilmişdir. Görüş zamanı Azərbaycan və Türkiyə arasındakı mövcud iqtisadi əlaqələr barəsində geniş diskussiyalar aparılmışdır. Daha sonra Hacettepe Universiteti İqtisadiyyat və İdarəetmə fakültəsinin dekanı i.e.d. prof. Sunay İl, Maliyyə kafedrasının müdürü i.e.d., prof. Tarkan Çavuşoğlu və i.e.d., prof., Ahmet Burçin Yereli ilə birgə toplantı keçirilmişdir. Görüş zamanı hər iki ölkənin mövcud iqtisadi vəziyyəti və gələcəklə bağlı gözləntiləri barəsində fikir mübadiləsi, həmçinin tarix boyu dəfələrlə devalvasiya təcrübəsi olan Türkiyədə görülən tədbirlər, tətbiq olunan iqtisadi modellər barəsində diskussiyalar aparılmışdır.

Layihə üzvü Ceyhun Hüseynov 16.08.2018-17.09.2018 –ci il tarixlərində Çinin paytaxtı Pekin şəhərində “Gənc iqtisadçıların beynəlxalq seminarı”na iştirak etmişdir.

7 Layihə üzrə elmi ekspedisiyalarda iştirak (əgər varsa)

(burada doldurulmalı)

"Milli valyutanın (manatın) devalvasiyası şəraitində makroiqtisadi sabitliyin riyazi modelləşdirilməsi" layihəsi çərçivəsində 21-24 sentyabr tarixlərində Gəncə şəhərində, 3-5 oktyabr tarixlərində isə Lənkəran şəhərində anket sorğuları keçirilmişdir. Anket sorğularının əsas məqsədi milli valyutanın (manatın) ABŞ dolları qarşısında dəyərini itirməsinin, yeni devalvasiyanın əhaliyə sosial təsirlərinin ölçülməsi, eyni zamanda əhalinin gələcək bir il üçün gözləntilərinin öyrənilməsi olmuşdur.

28-30 noyabr tarixlərində Şəki şəhərində anket sorğuları keçirilmişdir. Anket sorğularının əsas məqsədi milli valyutanın (manatın) ABŞ dolları qarşısında dəyərini itirməsinin, yeni devalvasiyanın əhaliyə sosial təsirlərinin ölçülməsi, eyni zamanda əhalinin gələcək bir il üçün gözləntilərinin öyrənilməsi olmuşdur.

Layihə üzvü Ceyhun Hüseynov 16.08.2018-17.09.2018 –ci il tarixlərində aşağıdakı təşkilatlarda ekspedisiyada olmuşdur:

Yüksək texnologiya parklarının və avtomobil istehsalı zavodlarının praktiki ziyarəti (Qingdao şəhəri, Çin)

Yüksək sürətli sərnişin və yükdaşıma qatarlarının istehsalı zavodu (Qingdao şəhəri, Çin)
Qingdao Port dəniz limanı (Qingdao şəhəri, Çin)

8 Layihə üzrə digər tədbirlərdə iştirak

(burada doldurulmalı)

9 Layihə mövzusu üzrə elmi məruzələr (seminar, dəyirmi masa, konfrans, qurultay, simpozium və s. çıxışlar) (məlumat tam şəkildə göstərilməlidir: a) məruzənin növü: plenar, dəvətli, şifahi və ya divar məruzəsi; b) tədbirin kateqoriyası: ölkədaxili, regional, beynəlxalq)

(burada doldurulmalı)

1. 10 oktyabr 2017-ci ildə Türkiyə Mərkəzi Bankının Araşdırma və Pul siyasəti Genel Müdirliyində

- layihə rəhbəri i.e.d Fuad Qənbərovun “Milli valyutanın devalvasiyası və makroiqtisadi sabillik: Azərbaycan təcrübəsi” mövzusunda təqdimatı olmuşdur.
2. 17.10.2017 ci il tarixində Hüseynov Ceyhun “Türkiyədə Devalvasiya: səbəblər və nəticələr” mövzusunda Azərbaycan MEA-nın Gənc alimlər klubunda məruzə etmişdir.
  3. 14.07.2017 ci il tarixində Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının İqtisadiyyat İnstitutunun Gənc Alimlər və Mütəxəssislər Şurasının “Gənc Alimlər” klubunda “Devalvasiya şəraitində valyuta tənzimlənməsinin makroiqtisadi proseslərə təsiri” mövzusunda dəyirmi masa keçirilmişdir.
  4. Layihə iştirakçıları “Aktiv vergi siyasəti və vergiqoyma problemləri” mövzusunda, beynəlxalq elmi-praktik konfrans,
  5. “Aktual riyazi modellərin iqtisadi məsələlərlə tətbiqi ” mövzusunda Respublika elmi-praktiki konfrans,
  6. Layihə iştirakçıları “STRATEJİ İQTİSADI İSLAHATLAR: QABAQLAYICI VERGİ SIYASƏTİ” mövzusunda Beynəlxalq elmi-praktik konfranslarda iştirak ediblər.
  7. Layihə iştirakçıları 17.01.2018 ci il tarixində İqtisadiyyat İnstitutunun gənc alimlər klubunda “Cari dövrdə devalvasiyanın ölkənin makroiqtisadi sabitliyinə təsirləri” mövzusunda müzakirə aparmışlar.
  8. F.Ə. Qənbərov 2018-ci il 23-24 noyabr tarixlərində keçirilən İİ Bankçılıq Forumu (İslahatlar, Nəticələr və Perspektivlər) adlı tədbirdə iştirak etmişdir.
  9. Layihə iştirakçıları AMEA İqtisadiyyat İnstitutu və İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi ilə birlikdə təşkil olunan “Strateji Yol Xəritəsi: nailiyyətlər və perspektivlər” mövzusunda elmi-praktik konfransda iştirak etmişlər.
  10. Layihə iştirakçıları 2018-ci il aprelin 19-da AMEA İqtisadiyyat İnstitutunda Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin (ARDSK) nümayəndə heyəti ilə “Cəmiyyətin statistikaya inamı: reallıq, problem və perspektivlər” mövzusunda müzakirələr aparılmışdır.
  11. C.P. Hüseynov Pekində gənc alim və mütəxəssislər üçün keçirilən iqtisadi məsələlər üzrə beynəlxalq seminarda “Azərbaycan-Çin iqtisadi əlaqələri və “İpək yolu” layihəsində Azərbaycanın rolu” mövzusunda təqdimatla çıxış etmişdir. 12.09.2018
  12. Layihə iştirakçıları AMEA İqtisadiyyat İnstitutunda “İqtisadi artım və ictimai rifah” mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans. 18.10.2018
  13. Layihə iştirakçıları 6-7 sentyabr 2018-ci il tarixlərində Bakı şəhərində “Qafqazda və Mərkəzi Asiyada Regional Davamlı İntegrasiya üçün Kənd Təsərrüfatında Ticarət və Xarici Investisiyalar” (SARICCA) mövzusunda Beynəlxalq Bakı Konfransında iştirak etmişlər.
  14. F.Ə. Seyfullayev Şamaxıda gənc kimyaçı alimlərin yay məktəbində “Devalvasiyanın makroiqtisadiyyata təsirinin riyazi modelləşməsi” adlı məruzə ilə seminarda çıxış. AMEA Nəsirəddin Tusi adına Şamaxı Astrofizika Rəsədxanası, 3-6 iyul 2018-ci il.
  15. G. Səmədova 10-12 dekabr 2018-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu tərəfindən keçirilən “Davamlı sağlamlıq turizminin ölkənin iqtisadiyyatında rolu” mövzusunda Gənc alim və mütəxəssislərin beynəlxalq konfransında çıxış edərək sertifikatla layiq görülmüşdür.
  16. AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun Gənc Alimlər və Mütəxəssislər Şurasında C.P.Hüseynovun “Devalvasiyanın Azərbaycan Respublikasının büdcə gəlirlərinə təsirinin qiymətləndirilməsi” adlı məruzəsi dəyirmi masada dinlənilmişdir. 05.02.2019.

10 Layihə üzrə əldə olunmuş cihaz, avadanlıq və qurğular, mal və materiallar, komplektləşdirmə məmullatları

(burada doldurmalı)

11 Yerli həmkarlarla əlaqələr

(burada doldurmalı)

	Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası, Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi, Azərbaycan Mərkəzi Bankı, İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi (İİTKM) və Azərbaycan Neft Fondunun əməkdaşları ilə görüşlər keçirilmiş və fikir mübadiləsi aparılmışdır.
12	Xarici həmkarlarla əlaqələr (burada doldurmalı) Türkiyə Mərkəzi Bankının, Türkiyə Cumhuriyyətinin Mədəniyyət və Turizm nazirliyinin, Türkiyə Hacettepe Universitetinin, Türkiyə İstanbul Universitetinin, Çin Sosial Elmlər Akademiyasının əməkdaşları ilə görüşlər keçirilmiş və mövzu ilə bağlı müzakirələr aparılmışdır.
13	Layihə mövzusu üzrə kadr hazırlığı (əgər varsa) (burada doldurmalı) Layihə rəhbəri Fuad Qənbərovun 2 aspirantı iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün müdafiə etmiş, 2 aspirantı elmi seminardan keçmiş, 2 aspirantı şöbə müzakirəsindən keçmişdir. Həmçinin Fuad Qənbərov Azərbaycan Respublikası Prezidenti Yanında Ali Attestasiya Komissiyasının İqtisad üzrə Ekspert Şurasının iclaslarında iştirak edərək kadr hazırlığında iştirak etmişdir.
14	Sərgilərdə iştirak (əgər baş tutubsa) (burada doldurmalı)
15	Təcrübə artırmada iştirak və təcrübə mübadiləsi (əgər baş tutubsa) (burada doldurmalı)
16	Layihə mövzusu ilə bağlı elmi-kütləvi nəşrlər, kütləvi informasiya vasitələrində çıxışlar, yeni yaradılmış internet səhifələri və s. (məlumatı tam şəkildə göstərməlidir) (burada doldurmalı) Layihə iştirakçısı Məmməd zadə E. Türkiyə respublikasında milli valyutanın dəyərdən düşməsinin səbəbləri və tənzimlənməsi yolları barədə www.economics.com.az elektron resursuna müsahibə vermişdir.

SİFARIŞÇI:

Elmin İnkişafı Fondu

Baş məsləhətçi

Quliyeva Mülayim Sahib qızı

_____
(imza)

“ _ ” _____ 2019-cu il

İCRAÇI:

Layihə rəhbəri

Qənbərov Fuad Əlinağlı oğlu

_____
(imza)

“ _ ” _____ 2019-cu il

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA

ELMİN İNKİŞAFI FONDU

MÜQAVİLƏYƏ ƏLAVƏ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Elmin İnkişafı Fondunun 2015-ci ilin əsas qrant müsabiqəsi
çərçivəsində təqdim olunmuş kompleks elmi-tədqiqat
proqramlarının (EIF-KETPL-2015-1(25)) qalibi olmuş
layihənin yerinə yetirilməsi üzrə

ALINMIŞ NƏTİCƏLƏRİN ƏMƏLİ (TƏCRÜBİ) HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ VƏ LAYİHƏNİN NƏTİCƏLƏRİNDƏN GƏLƏCƏK TƏDQIQATLARDA İSTİFADƏ PERSPEKTİVLƏRİ HAQQINDA MƏLUMAT VƏRƏQİ (Qaydalar üzrə Əlavə 16)

Layihənin adı: Milli valyutanın devalvasiya şəraitində makroiqtisadi sabitliyinin modelləşdirilməsi
Layihə rəhbərinin soyadı, adı və atasının adı: Qənbərov Fuad Əlinağı oğlu
Qrantın məbləği: 100000 manat
Layihənin nömrəsi: EIF-KETPL-2-2015-1(25)-56/56/5-M-42
Müqavilənin imzalanma tarixi: 21 aprel 2017-ci il
Qrant layihəsinin yerinə yetirilmə müddəti: 24 ay
Layihənin icra müddəti (başlama və bitmə tarixi): 01 may 2017-ci il – 01 may 2019-cu il

1. Layihənin nəticələrinin əməli (təcrübi) həyata keçirilməsi

1 Layihənin əsas əməli (təcrübi) nəticələri, bu nəticələrin məlum analoqlar ilə müqayisəli xarakteristikası

(burada doldurmalı)

Tədqiqatda əsas məqsəd ölkənin makroiqtisadi sabitlik və iqtisadi artım problemlərinin həllində valyuta siyasətinin rolunu araşdırmaqdan ibarətdir. Bu səbəbdən layihədə global və daxili iqtisadi proseslər nəzərə alınmaqla bütövlükdə valyuta məzənnəsinin formalaşması və onun makroiqtisadi effektləri tədqiq edilir. Ümumilikdə layihə 8 hissədən ibarətdir və neft qiymətinin yaratdığı şokların neqativ təsirlərinin miqyasının azaldılmasına nəzəri və empirik yanaşmanı əhatə edir. Tədqiqat zamanı aşağıdakı nəticələr əldə edilmiş və zəruri praktiki

tövsiyələr formalaşdırılmışdır:

1. Məzənnənin pozitiv təsirləri bir sıra faktorlarla əlaqədardır. Ölkədə iqtisadi artım, ixracın inkişafı və idxaləvəzləmə iqtisadiyyatın struktur problemlərindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Seçilmiş məzənnə rejimindən asılı olmayaraq milli valyutanın iqtisadiyyata pozitiv təsirlərinin ötürülməsi üçün o, struktur problemlərin həlli ilə dəstəklənməlidir.

2. Məzənnənin dinamikası monetar siyasət rejimini daha aydın görməyə imkan verir. Seçilmiş məzənnə rejimi milli valyutanın xarici dəyərinin hamarlanmasına deyil, onun tarazlıq səviyyəsindən kəçskin kənarlaşmasının qarşısını almağa imkan verməli və makroiqtisadi göstəricilər üzrə hədəflərin reallaşmasına xidmət etməlidir.

3. Resursla zəngin ölkələrdə məzənnə həmin resursların ticarət əməliyyatlarından asılıdır. Neftin dünya bazar qiyməti məzənnənin uzunmüddətli flaktuasiyalarının əsaslandırılmasında və müəyyən olunmasında mühüm rol oynayır. Neftin qiymətində baş verən artım ölkənin cari hesabındakı tarazlıq vəziyyətini izah edir. AQP hipotezini nəzərə alsaq real məzənnədəki bütün dəyişikliklər müvəqqətidir.

4. Məzənnə sabitliyi makroiqtisadi sabilliyin elementi olmaqla mühüm əhəmiyyətə malikdir. Xüsusilə, kiçik açıq iqtisadiyyatlı ölkə olan Azərbaycanda daxili qiymətlərin və iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin məzənnəyə həssaslığı yüksəkdir. Tədqiqatlar göstərir ki, məzənnədə qeyri-sabitlik bir tərəfdən iqtisadi agentlər arasında gözlənilərin pisləşməsinə, digər tərəfdən spekulyativ cəhdlərə yol açmaqla iqtisadi aktivlik üçün arzuolunmaz yükə çevrilir. Nəzərə almaq lazımdır ki, milli valyutanın dəyəri müəyyən müddətə sabit saxlana bilər.

5. Stabil məzənnə iqtisadi artımı yüksəltmək üçün əsas addım olsa da yeganə şərt deyil. Davamlı artımın yüksəldilməsi məqsədilə istifadə edilən stabil məzənnənin sosial-rifah baxımından nəticələri təhlil edilməlidir. Adətən belə siyasətin "qiyməti" orta və uzunmüddətli dövrdə özünün verəcəyi faydaları üstələyə bilər. Buna görə də optimallıq baxımdan stabil məzənnə siyasəti dərin struktur islahatlar, siyasət koordinasiyası kimi mühüm və əlavə şərtlərlə əlaqəli olmalıdır.

6. Tədiyə balansının kapital hesabının cari dövrdə yaranmış profisiti orta və ya uzunmüddətli dövrdə ölkənin öhdəliyi kimi çıxış edir. Bu səbəbdən məzənnə siyasəti struktur islahatlarla dəstəklənməlidir ki, ölkədə iqtisadi artım təmin olunsun və cari hesabın kəsiri aradan qalxsın. Əks halda, cari və kapital hesablarında kəsir məzənnənin kəskin devalvasiyası üçün potensial təhlükəyə çevrilməklə, ölkədə resessiyanın əsasını qoya bilər.

7. Üzən məzənnə rejimində məcmu buraxılışa təsir göstərmək üçün monetar siyasət kifayət qədər effektiv, fiskal siyasət isə qeyri-effektivdir. Monetar genişlənmə məzənnənin ucuzlaşmasına, ixracın və məcmu buraxılışın artmasına gətirib çıxarır. Fiskal genişlənmə isə məzənnənin bahalaşmasına və xalis ixracın tamamilə sıxışdırılmasına səbəb olur. Üzən məzənnə rejimində iqtisadiyyatda işsizlik yaranarsa, mərkəzi bank məzənnəni ucuzlaşdırır, xalis ixracı yüksəldə, bununla məcmu tələbi genişləndirə bilər. Monetar və fiskal siyasət qərarları nəticəsində faiz dərəcəsinin dəyişməsi kapital axınlarına və bununla tədiyə balansına təsir göstərir.

8. Məzənnəni fundamental faktorlar hesabına uzunmüddətli tarazlıq səviyyəsinə qayıtmasına nail olunmalı, monetar siyasətdə isə dəyişmələr sabit olmalıdır ki, davranışlarda volatillik və qeyri-müəyyənlikləri artırmasın. Həmçinin məzənnədə baş verən dəyişikliklərin fundamental faktorlarının dəyişmə trendi nəzərdə saxlanılmalıdır. Bunu və məzənnənin tsiklik dinamikasını nəzərə almaqla fundamental faktorların təsir fazalarını müəyyən etmək olar.

9. Neft gəlirlərindən istifadənin bir neçə il üçün planlaşdırılması qısamüddətli tərəddüdləri daha səmərəli aradan qaldırmağa və iqtisadi strategiyaya doğru daha möhkəm addımlarla irəliləməyə imkan verir. Bu zaman gəlirlərdəki tərəddüdlərdən və dəyişkənliklərdən qorunmaq məqsədi ilə şəraitdən asılı olaraq riskləri beynəlxalq maliyyə bazarlarına ötürən fyuçers, opsiya, svap və s. kimi maliyyə alətlərindən istifadə etmək olar. Bu zaman büdcə prosesi ortamüddətli dövrdə daha dəqiq və sabit olar. Neftin qiymətindəki tərəddüdlərdən həmçinin hecləmə (hedging) vasitəsilə də qorunmaq olar.

10. Təsbit məzənnə rejimində qalmaq gələcək makroiqtisadi şokların təsir miqyasının azaldılması baxımından zəruri olmuşdur. Məzənnə çevikliyi qayda əsaslı büdcə siyasəti, iqtisadi şaxələnmə və valyuta bazarının diversifikasiyası zamanı mümkün ola bilər. Belə bir məzənnə siyasəti dərin struktur islahatlarla dəstəklənməlidir. İlkin olaraq aşağı volatillik məzənnə

siyasəti iqtisadiyyatın adaptasiyası üçün məqbul hesab olunur. İqtisadi islahatlar tamamlandıqdan sonra tam üzən məzənnə rejiminə keçid məqsəduyğun hesab olunur.

11. Üzən məzənnəyə keçidin gecikdirilməsi ölkə iqtisadiyyatı və valyuta bazarı üçün aruzolunan deyil. İlk dövrlərdə valyuta bazarında gərginlik yaransa da, sonradan məzənnənin volatilliyinin azalmasına və tarazlıq səviyyəsinə qayıtmasına nail olunur. Ölkə təcrübəsi də göstərdi ki, iqtisadiyyat üçün neqativ şokların miqyası böyük olsa da, bazar buna adaptasiya oluna bilir. Bu zaman bazar mexanizminin işləməsinə şərait yaradılmalıdır.

12. Dünya təcrübəsini nəzərə alsaq rəqabət qabiliyyəti və makroiqtisadi sabitlik üçün əlverişli məzənnənin formalaşması və bu məqsədlə ölkənin effektiv əsaslı inkişaf etmiş ölkələr qrupunda yer alması zəruridir. Əks halda manatın məzənnəsinin xarici şoklardan və ya xammal qiymətindən asılılığı yüksək olaraq qalacaq.

13. Ümumi makroiqtisadi mənərə manatın məzənnəsinin sabit qalmasını, başqa sözlə, bazar infrastrukturunun formalaşmasının tam başa çatmasına qədər az volatill olması vacibdir. Bu, ümumi makroiqtisadi sabitliyin formalaşması və gözləntilərin effektiv idarə edilməsi, uzunmüddətli dövrdə isə makroiqtisadi sabitliyin dayanıqlı olması baxımından vacibdir.

14. Real effektiv məzənnənin ucuzlaşması qeyri-neft sektorunun ixracını stimullaşdırır. Real valyuta məzənnəsinin bahalaşmasının ilk baxışdan qeyri-neft ixracında artım baxımından təsiri zəif olsa da, əslində ixracın strukturunda ciddi dəyişikliklərə səbəb olacağı gözlənilir. Qiymətləndirmələrə görə REM volatill dinamikaya malik olmuşdur. Hesablamalara görə, uzunmüddətli dövrdə qeyri-neft ixracı ilə real valyuta məzənnəsinin 1% ucuzlaşması qeyri-neft ixracını 0.59% artırır. Qısamüddətli dövrdə isə məzənnənin 1% ucuzlaşması isə qeyri-neft ixracını 0.17% artırır.

15. Azərbaycanda REM-nin ucuzlaşması qeyri-neft ixracını stimullaşdırsa da, aralıq istehlakın emal sənayesində payının yüksək olması devalvasiyanın ixracın rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılmasına təsirini məhdudlaşdırır. Statistik məlumatlara görə, emal sənayesinin məhsul buraxılışında aralıq istehlakın payı 66%-dir və istehsal edilən mallarda idxal edilən aralıq məhsulların qiymətinin artması ixrac olunan malların maya dəyərini artırır. Bu səbəbdən struktur islahatlar hesabına iqtisadiyyatın idxaldan asılılığı azaldılmalı və yalnız bundan sonra məzənnə ucuzlaşmasının pozitiv təsirlərinə nail olmaq mümkündür.

16. Ölkənin xarici ticarət əlaqələrinin təhlili daxili makroiqtisadi şəraitin, xüsusilə məzənnənin xarici şoklardan asılılığının qaldığını göstərir. Bu isə əsasən real sektorda istehsalın və məhsuldarlığın artırılmasını və bu məqsədlə struktur və institusional islahatların sürətləndirilməsini tələb edir. Belə olan halda həm məzənnənin neft gəlirlərindən asılılığı azalacaq, həm də əlavə təklif kanallarının formalaşması hesabına valyuta bazarı özü-özünü tənzimləmə imkanları əldə edəcəkdir. Əks halda xammalın xarici qiymətinə bağlılıq daxili iqtisadi artım və makroiqtisadi sabitlik üçün risk mənbəyi olaraq qalacaq.

17. Məzənnənin volatilliyi əsasən seçilmiş rejimdən birbaşa təsirlənir. 85 ölkə üzrə aparılan tədqiqatın nəticələrinə görə digər rejimlərlə müqayisədə üzən rejimdə məzənnə daha çox volatill olur. Hesablamalara görə üzən rejimdən fərqli olaraq digər rejimlərdə nominal effektiv məzənnənin volatilliyi əhəmiyyətli az olur. Eyni zamanda fiks rejimdə aşağı volatillik və aşağı infilyasiya qısamüddətli xarakter daşıyır və uzunmüddətli dövrdə valyuta bazarında şokların yığılmasını təmin edir.

18. Aparılan tədqiqatlar inkişaf etməkdə olan ölkələrdə real valyuta məzənnəsinin hədəflənməsi strategiyasından istifadə edildiyini göstərir. Xüsusilə Şərqi Asiya ölkələrində milli valyutanın məzənnəsinin ucuzlaşması yüksək iqtisadi artıma nail olunmasında əsas faktor kimi çıxış etmişdir. Latin Amerikasına və Asiyaya üzrə aparılan tədqiqatlar göstərir ki, bu ölkələrdə istifadə edilən effektiv valyuta və xarici ticarət siyasəti 80-ci illərin əvvəllərində iqtisadiyyatın böhrana uğurla adaptasiyasında mühüm rol oynamışdır. Əksər tədqiqatlar təsdiq edir ki, rəqabət qabiliyyətli məzənnə uzunmüddətli dövrdə iqtisadi artım göstəricilərinə pozitiv təsir göstərir.

19. Təcrübə göstərir ki, tarixən ölkələr milli valyutalarını devalvasiya etməklə daxili bazarlarını xarici rəqabətdən qorumaq imkanı əldə etmişlər. Son 10 ildə isə inkişaf etməkdə olan ölkələr, xüsusilə Çində xarici valyuta ehtiyatlarının toplanması müşahidə edilir. Bu proses milli valyutanın məzənnəsində proteksionizm məqsədləri üçün istifadə edilməsi təhlükəsi yaradır. Valyuta ehtiyatlarının toplanması sənaye siyasətinin mühüm alətlərindən biri kimi çıxış

edir. Belə ki, bu alət gəlirlərin, yığım, investisiya, ixrac və bütövlükdə iqtisadi artımın canlanmasına imkan verir. Belə ki, ticari sektorda gəlirlərin artması qeyri-ticari sektorda istehlakın və idxalın canlanmasına imkan verir.

20. Resurs ixrac edən ölkələr üçün bu siyasətin həyata keçirilməsi daha vacibdir. Belə ki, valyuta ehtiyatlarının akkumulyasiyası milli valyutanın möhkəmlənməsinin qarşısını almağa, nəticə etibarilə ölkəyə valyuta axınlarının yüksək texnoloji məhsul istehsalı və ixracına mənfəət təsirləri aradan qaldırır, xarici maliyyələşmə və borcun stimullaşdırılmasını təmin edir. Bu səbəbdən resurs ölkələri qeyri-resurs ölkələri ilə müqayisədə xarici valyuta yığımını nəzərdə saxlamalıdır.

21. Təcrübələri nəzərə alsaq çevik məzənnəyə keçidin ilkin mərhələsini təsbit rejimdən imtina üzrə hazırlıq işlərin görülməsindən başlanılmalıdır. Belə ki, mərkəzi bankın müstəqilliyi artırılmalı, proqnozlaşdırma potensialı gücləndirilməli, valyuta bazarı və tədiyə balansına dair informasiya sistemi yaradılmalıdır. İkinci mərhələdə isə valyuta bazarında aktivliyi stimullaşdırmaq üçün məzənnəyə müəyyən çeviklik verilə bilər. Eyni zamanda maliyyə bazarının digər segmentlərinin də fəaliyyət göstərməsi təmin edilməlidir. Məzənnədə əhəmiyyətli çevikliyə nail olunduqdan sonra mərkəzi bankın müdaxilə siyasəti işlənilib hazırlanmalıdır.

2

Layihənin nəticələrinin əməli (təcrübi) həyata keçirilməsi haqqında məlumat (istehsalatda tətbiq (tətbiqin aktını əlavə etməli); tədris və təhsildə (nəşr olunmuş elmi əsərlər və s. – təhsil sistemində tətbiqin aktını əlavə etməli); bağlanmış xarici müqavilələr və ya beynəlxalq layihələr (kimlə bağlanıb, müqavilənin və ya layihənin nömrəsi, adı, tarixi və dəyəri); dövlət proqramlarında (dövlət orqanının adı, qərarın nömrəsi və tarixi); ixtira üçün alınmış patentlərdə (patentin nömrəsi, verilmə tarixi, ixtiranın adı); və digərlərində)

(burada doldurmalı)

“Milli valyutanın devalvasiyası şəraitində makroiqtisadi sabitliyin modelləşdirilməsi” (EIF-KETPL-2-2015-1(25)-56/56/5-M-42) qrant layihəsi çərçivəsində “Məzənnə siyasətinin makroiqtisadi sabitliyə təsirinin effektivliyi” mövzusunda Təhriri məruzə Azərbaycan Mərkəzi Bankına təqdim edilmişdir. Məruzə Mərkəzi Bankın mütəxəssisləri tərəfindən qiymətləndirilərək, cavablandırılmışdır. Qeyd edilmişdir ki, tədqiqatda məzənnənin formalaşmasına təsir edən faktorların, iqtisadi konyukturdan asılı olaraq məzənnə siyasəti və makroiqtisadi sabitlik arasında əlaqənin, Azərbaycan iqtisadiyyatında resurs gəlirlərindən istifadənin məzənnəyə təsirlərinin, ölkədə həyata keçirilmiş məzənnə siyasətinin araşdırılması, son global iqtisadi proseslər nəzərə alınmaqla məzənnə siyasəti üzrə dərslərin müəyyən edilməsi və praktiki təkliflərin verilməsi - təhriri məruzənin mühüm elmi-praktiki əhəmiyyəti kimi qeyd edilməlidir.

Bütövlükdə təqdim edilmiş məruzə xarici və daxili şokların məzənnəyə və makroiqtisadi sabitliyə neqativ təsirlərinin miqyasının azaldılmasına nəzəri və empirik yanaşmanı əhatə edir. Məruzədə daxili və xarici tarazlığın formalaşdırılması və uzunmüddətli dayanıqlı olması baxımından çevik məzənnəyə keçidin vacibliyi qeyd edilmiş, bu istiqamətdə qabaqcıl təcrübələr də nəzərə alınmaqla məqsədəuyğun təkliflər verilmişdir.

Təqdim edilmiş məruzədə irəli sürülən təkliflər Mərkəzi Bankın valyuta-məzənnə siyasətinin işlənilib-hazırlanmasında nəzərə alınacaqdır.

2. Layihənin nəticələrindən gələcək tədqiqatlarda istifadə perspektivləri

1

Nəticələrin istifadəsi perspektivləri (fundamental, tətbiqi və axtarış-innovasiya yönü elmi-tədqiqat layihə və proqramlarında; dövlət proqramlarında; dövlət qurumlarının sahə tədqiqat

proqramlarında; ixtira və patent üçün verilmiş ərizələrdə; beynəlxalq layihələrdə; və digərlərində)

(burada doldurmalı)

Tədqiqat nəticəsində bir sıra mühüm nəticələr alınmışdır. Layihədə valyuta məzənnəsinin nəzəri-metodoloji məsələləri, dünya ölkələrində həyata keçirilən devalvasiyalar və onların iqtisadi nəticələri, Azərbaycanda devalvasiya və səbəbləri və. s fundamental məsələlər araşdırılmışdır. Ən mühüm məsələlərdən biri Azərbaycanda valyuta rejimlərinin seçilməsi mərhələlərinin təhlili, təsbit rejimdən imtina üzrə hazırlıq işlərin görülməsi və üzən valyuta məzənnə rejiminə keçidin əsas istiqaməti barədə təkliflər verilməsidir. Devalvasiyanın neqativ təsirlərinin azaldılması və təsbit edilən valyuta məzənnə sistemi şəraitində həyata keçirilən monetar və pul-kredit siyasətinin əsas istiqamətləri, prudensial tələblərin yumşaldılması ilə bağlı qiymətləndirmələr və təkliflər gələcəkdə həyata keçirilən pul-kredit siyasətinin hazırlanmasında istifadə edilə bilər. Həmçinin Azərbaycan kimi resurs ixracına əsaslanan iqtisadiyyatlarda milli valyutanın dəyişməsinin araşdırılması daima aktual bir mövzudur və bu baxımdan bu problem daima tədqiqat obyektinə olacaqdır. Layihə zamanı alınan fundamental və praktiki nəticələr bu tədqiqatlarda istifadə edilə bilər.

SİFARİŞÇİ:

Elmin İnkişafı Fondu

Baş məsləhətçi

Quliyeva Mülayim Sahib qızı

İCRAÇI:

Layihə rəhbəri

Qənbərov Fuad Əlinağı oğlu

_____
(imza)

“ _ ” _____ 2019_-cu il

_____
(imza)

“ _ ” _____ 2019-cu il

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA
ELMİN İNKİŞAFI FONDU**

MÜQAVİLƏYƏ ƏLAVƏ

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Elmın İnkişafı Fondunun 2015-ci ilin əsas qrant müsabiqəsi
çərçivəsində təqdim olunmuş kompleks elmi-tədqiqat
proqramlarının (EIF-KETPL-2015-1(25)) qalibi olmuş
layihənin yerinə yetirilməsi üzrə**

**ALINMIŞ ELMİ MƏHSUL HAQQINDA MƏLUMAT
(Qaydalar üzrə Əlavə 17)**

Layihənin adı: **Milli valyutanın devalvasiya şəraitində makroiqtisadi sabitliyinin modelləşdirilməsi**

Layihə rəhbərinin soyadı, adı və atasının adı: **Qənbərov Fuad Əlinağlı oğlu**

Qrantın məbləği: **100 000 manat**

Layihənin nömrəsi: **EIF-KETPL-2-2015-1(25)-56/56/5-M-42**

Müqavilənin imzalanma tarixi: **21 aprel 2017-ci il**

Qrant layihəsinin yerinə yetirilmə müddəti: **24 ay**

Layihənin icra müddəti (başlama və bitmə tarixi): **01 may 2017-ci il – 01 may 2019-cu il**

Diqqət! Bütün məlumatlar 12 ölçülü Arial şrifti ilə, 1 intervalla doldurulmalıdır

1. Elmi əsərlər (sayı)

№	Tamlıq dərəcəsi			
		Dərc olunmuş	Çapa qəbul olunmuş və ya çapda olan	Çapa göndərilmiş
1.	Elmi məhsulun növü			
	Monoqrafiyalar		1	
	həmçinin, xaricdə çap olunmuş			
2.	Məqalələr	27	4	
		11	2	
3.	həmçinin xarici nəşrlərdə			
	Konfrans materiallarında məqalələr	6		

	O cümlədən, beynəlxalq konfrans materiallarında			
4.	Məruzələrin tezisləri			
	həmçinin, beynəlxalq tədbirlərin toplusunda			
5.	Digər (icmal, atlas, kataloq və s.)			

2. İxtira və patentlər (sayı)

No	Elmi məhsulun növü	Alınmış	Verilmiş	Ərizəsi verilmiş
1.	Patent, patent almaq üçün ərizə			
2.	İxtira			
3.	Səmərələşdirici təklif	1		

3. Elmi tədbirlərdə məruzələr (sayı)

No	Tədbirin adı (seminar, dəyirmi masa, konfrans, qurultay, simpozium və s.)	Tədbirin kateqoriyası (ölkədaxili, regional, beynəlxalq)	Məruzənin növü (plenar, dəvətli, şifahi, divar)	Sayı
1.	Dəyirmi masa	Beynəlxalq	Dəvətli	2
2.	Konfrans	Ölkədaxili	Şifahi	8
3.	Dəyirmi masa	Ölkədaxili	Şifahi	6

SİFARIŞÇI:
Elmin İnkişafı Fondu

İCRAÇI:

Baş məsləhətçi
Quliyeva Mülayim Sahib qızı

Layihə rəhbəri
Qənbərov Fuad Əlinağı oğlu

(imza)

“ ___ ” _____ 2019-cu il

(imza)

“ ___ ” _____ 2019-cu il